

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Králík Tomáš

Bakalářská práce

Darwin a Matiegka

**Prvky selekcionistické nauky v antropologických
pracích Jindřicha Matiegky**

Vedoucí práce: Mgr. Marco Stella

Praha 2014

Čestně prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 15.5.2014

.....

podpis

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Teoretický základ.....	3
2.1. Definice darwinismu.....	3
2.2. Recepce darwinismu v Evropě.....	5
2.3. Recepce darwinismu v českých zemích.....	7
2.4. Historický kontext: sepjetí darwinismu a nacionalismu.....	10
2.5. Česká eugenika.....	12
3. Praktická část.....	15
3.1. Matiegkův životopis.....	15
3.2. Člověk a jeho postavení v přírodě.....	17
3.3. Tvárnost a variabilita člověka.....	20
3.4. Teorie o superioritě árijské rasy.....	24
3.5. Primitivní plemena.....	28
3.6. Degenerace a eugenika.....	32
3.7. Československý národ.....	35
4. Závěr.....	38
Použitá literatura.....	40

1. ÚVOD

“*Vše plyne*” je myšlenka stará přibližně dva a půl tisíce let. Je přisuzována Platónovi, který takto přeformuloval Hérakleitovo “*dvakrát do téže řeky nevstoupíš*”. Vše plyne, to znamená, že se vše mění. Mění se myšlenky, názory, doba i lidé, protože nic neexistuje „jen tak“, ve vzduchoprázdnu. Všechno existuje v určité době, v určité situaci, za účasti určitých lidí. Proto se mění i významy určitých fenoménů, kupříkladu být filozof znamená dnes něco jiného než znamenalo být filozofem před dvěma a půl tisíci lety. Na takový odlišný význam ale není nutně potřeba tak dlouhá doba, někdy stačí jen změnit lokalitu – být darwinistou v Německu v šedesátých letech 19. století tak znamenalo něco jiného než být darwinistou v téže době v českých zemích. Darwinismus totiž nikdy nebyl pouze biologická teorie, vždy se na něj vázaly různé sociální, kulturní, politické aj. implikace. Tyto implikace samozřejmě korespondovaly s dobovým kontextem, s dobovou situací. Nové biologizující pojetí národa vedlo antropology k tomu, aby se snažili použít nově získané poznatky (i poznatky mimo obor antropologie) k podpoře národních zájmů. V této podpoře byly často nevědomky zahrnovány národní a společenské hodnoty daného státu, takže pak mohly poskytnout potřebné argumenty k ospravedlnění politických, hospodářských a společenských cílů. Z tohoto důvodu byly mnohdy důležitější důsledky, které z různých darwinistických teorií plynuly, než tyto teorie samotné. Z různých „darwinismů“ tak mohla vyplývat nutnost zdržet se konzumace alkoholu a návykových látek, nebo snaha fyzicky zlikvidovat určité „nežádoucí“ skupiny obyvatel, případně snaha dokázat, že je národ, momentálně v područí multietnického impéria, po biologické stránce více než schopný vytvořit nezávislý stát a vládnout si sám – a že na to má navíc i nárok. České země samozřejmě nejsou žádnou výjimkou. Historické období, jemuž se tato práce věnuje, bylo plné převratných sociálních i politických změn. Nastupující industrializace a urbanizace, zveřejnění Darwinovy teorie, rozpad habsburské monarchie, vypuknutí První světové války, vznik samostatné Československé republiky – to vše se muselo nějakým způsobem promítnout do myšlenek vědců a obzvláště darwinistů. Tato práce se bude zabývat tím, jak se takový časem a místem „poznamenaný“ darwinismus projevoval v antropologických dílech Jindřicha Matiegky (1862-1941). Popíši Matiegkovu koncepci biologické podmíněnosti člověka jako živočišného druhu a také nacionalistické motivy v jeho dílech, jeho představy o národě, hrozbě degenerace a potřebě eugeniky, dále jeho postoj k teorii o superioritě árijské rasy a postoj k „primitivním“ rasám. K tomu je přirozeně zapotřebí vědět něco o darwinismu, je potřeba ho definovat, představit ho v dobovém světovém i českém kontextu jeho postupného přijetí, jeho využití k nacionálním účelům a jeho sepjetí s medicínou, která dala vzniknout eugenickému hnutí. Proto jsem práci rozdělil na dvě hlavní části, v Teoretickém úvodu se budu zabývat právě touto definicí a vysvětlením důležitých dobových faktorů. Praktická část se bude zabývat hlavně Matiegkovými pracemi. V samotném

Závěru se pak pokusím celou práci uceleně shrnout.

2. TEORETICKÝ ZÁKLAD

2.1 Definice darwinismu

Málokterý přírodovědec či vědec ovlivnil lidské chápání života a místa člověka v přírodě tak hluboce, jako Charles Darwin. Již jeho současníci si byli vědomi revolučního dopadu jeho teorie a přirovnávali ho k velikánům jako byl Isaac Newton či Mikuláš Koperník. Charles Darwin odpoutal biologii od teologie a vytvořil teoretický podklad pro formulování nových výzkumných programů. Svou teorií o přirozeném původu druhů Darwin vytvořil nový paradigmatický rámec biologického porozumění evoluce organismů. Nabídl vysvětlení pro původ nových živočišných druhů a funkční charakter vlastností organismů a jejich adaptaci tím, že se opíral o jednotný vědecký mechanismus, jednotný princip. Revoluce jeho řešení spočívá v tom, že toho dosáhl, aniž by vycházel z náboženských nebo metafyzických předpokladů, jako jsou např. určité síly v přírodě, které mají svůj cíl nebo pomocí Božího díla, tedy inteligentního Tvůrce, pracujícího na základě předem daného plánu (Engels 2008, 23-24).

Co to ale (alespoň v pojetí této práce) znamená pojem darwinismus? Darwinismus je od počátku spojen s myšlenkou evolucionistického přestavění biologie. V určitém smyslu se z něj stalo v podstatě synonymum pro evolucionismus – což je ale oprávněno jen do určité míry (Janko 2005, 68). Darwinova teorie o přirozeném výběru, tedy vysvětlení mechanismu postupného vývoje (evoluce), která se stala předmětem ověřování a dalšího výzkumu, přinesla tolik závažných argumentů z různých sfér věd o životě, že další námitky vůči pojetí evoluce organického světa se brzy ocitly mimo pole samotných přírodních věd, včetně zahrnutí člověka do procesu evoluce (Janko 2005, 68). Darwin svou argumentaci založil na pestré škále argumentů z různých oborů biologie i mimo ni. Díky této komplexní vnitřní stavbě tak jeho teorie vtáhla do sféry výzkumu evoluce řadu dalších věd, které se podílely na dodávání dalšího „stavebního materiálu“. To značně usnadnilo expanzi evolucionistického myšlení a vedlo k přestavbě biologie a výraznému ovlivnění dalších přírodních věd (Janko 2005, 69). K Darwinově teorii o evoluci a přírodním výběru je tedy potřeba přistupovat značně nedogmaticky. Nelze ji chápat jednofaktorově, jako by pracovala pouze s teorií přirozeného výběru, ačkoliv to je jádro celého tohoto nového pojetí (Janko 2005).

Darwinismus tedy není jenom samotná Darwinova doktrína nebo teorie jako taková. Darwinismus spíše představuje všechno, co si ostatní badatelé mysleli (nebo dokonce přáli), aby darwinismus byl. Kupříkladu Ernst Haeckel (1834-1919), který jako první pojem darwinismus použil, tím nemyslel jen nauku o přirozeném výběru, ale zároveň i monistický pohled na svět (Engels a Glick 2008, 2). V tomto smyslu můžeme mluvit spíše o určitých darwinismech jako různých varietách hypotézy

evoluce. Přijetí darwinismu (darwinismů) se tak samo o sobě stávalo součástí jeho (jejich) formování. Už nešlo jen o Darwinovu teorii tak, jak ji on sám formuloval. S postupem času a šířením jeho nauky byla čím dál tím více variována. Docházelo tak k vědeckému vylepšování Darwinovy teorie, ale na druhou stranu i k (pseudo)vědeckému ospravedlňování různých (často protichůdných) sociálních a politických cílů. Darwinova teorie tak zastávala několik různých funkcí jako heuristický a metodologický způsob formulace nových vědeckých výzkumných programů, ale i jako nástroj legitimizace různých utopických plánů (Engels a Glick 2008, 2).

Darwin a jeho teorie dalece přesahuje rámec biologických teorií, je potřeba je chápat v širším kulturně historickém kontextu. Darwinismus hluboce zasahoval (a dosud stále zasahuje) do společenské, kulturní, politické a dokonce i filozofické sféry (Hermann a Stella 2009, 108). V tomto směru tak darwinisté nejsou pouze ti, kteří nějakým způsobem doložitelně rozvedli Darwinovo dílo, ale rovněž i ti, kdo se za darwinisty sami označovali (Engels a Glick 2008, 2).

2.2 Recepce darwinismu v Evropě

V šedesátých letech 19. století byl Darwin zmiňován prakticky po celé Evropě ve vědeckých časopisech, novinách, ve slovnících důležitých osobností. Vědecké společnosti pořádaly o jeho teorii přednášky, začínaly vycházet první překlady jeho děl. Intenzita a způsob přijetí se stát od státu lišily (Engels a Flick 2008, 4). Jakousi baštou brzkého přijetí darwinismu se stalo Německo - už v roce 1860 tam byly překládány první Darwinovy články a jeho teorie. Překlad Heinricha Georga Bronna (1800-62) měl pro přijetí darwinismu jistý zkreslující efekt – Bronn totiž určité pojmy (boj o život, přírodní výběr) přeložil poněkud odlišně a dodal jim tak jiný nádech. Jeho překlad nesl jistou sugestivní konotaci, posunul některé významy a dal se tak snadno využít v sociálním a politickém kontextu, což Darwin neměl vůbec v úmyslu. Překlady se takto mohou snadno stát zdrojem zkreslení a může z nich tak vyplývat něco, co autor sám nezamýšlel (Engels a Flick 2008, 5). Německé překlady a interpretace měly i další význam, protože se s jejich pomocí s darwinismem seznamovali čtenáři v zemích, kde chyběly rané překlady Darwinova díla, jako například české země, Norsko či Estonsko (Hermann a Stella, 2009, 105).

Přijetí darwinismu v Evropě ovlivňovala i korespondence Darwina s ostatními badateli. Darwin sám odpovídal na námítky, dotazy, reakce na jeho teorii. Dopisoval si s mnoha lidmi napříč sociálními třídami a profesemi, s vědci i laiky. V tomto smyslu je přijetí darwinismu reciproční a tato reciprocita zastává v recepci darwinismu důležité místo. Stejně jako autor teorie ovlivnil ostatní badatele, ovlivnili i ostatní badatelé samotného autora. Darwinovi korespondenti jsou tak do určité míry spoluautoři Darwinovy teorie (Engels a Flick 2008, 6).

Důležitou úlohu v přijetí darwinismu hrála i dobová politická a náboženská situace v každé zemi. Církve a politické skupiny měly vliv na vzdělávací systém a na politiku univerzit a vědeckých společností a koneckonců i na samotné jednotlivce (Engels a Flick 2008, 6). Přijetí darwinismu ve Vatikánu bylo sice docela vlažné, ale ne nevyloženě odmítavé. Z teologického hlediska nečinilo přijetí Darwina moc velký problém. Darwin se nikdy nezmiňoval o prvotním stvoření jako takovém a sám byl kreacionista – prvotní stvoření přisuzoval Bohu (Hermann a Stella, 2009, 106).

Anglická veřejnost byla díky knize Roberta Chamberse (1802-71) z roku 1844 *The Vestiges of the Natural History of Creation* na výklady o vzniku druhů myšlenkově připravena. Po vystoupení Alfreda Russela Wallace (1823-1913) v roce 1858 zájem široké veřejnosti na toto téma stoupl ještě více, přičemž Darwin rovněž ve stejné době zveřejnil krátké shrnutí své teorie (Rádl, 2006, 130).

Zájem veřejnosti o Darwinovy knihy byl obrovský, hned první den se prodalo přes tři tisíce výtisků (Komárek 2009, 30). Mnozí s jeho teorií nesouhlasili a vytýkali mu postulované příbuzenství člověka se zvířaty, "materialistické" vyznění díla apod. Rozhořčení teologové, přírodovědci i

státníci uplatňovali svou převahu v debatách o vzniku člověka. Darwinův přítel a zastánce, Charles Lyell (1797-1875), využil svých styků ve vysokém kléru a podařilo se mu pro Darwina vybojovat alespoň částečně příznivější postavení. Důležitou roli v přijetí Darwina v Anglii rovněž sehrál Thomas Henry Huxley (1825-1895). Patrně největší a nejvlivnější odpůrce Darwina v Anglii byl George Campbell (1824–1892), který dokazoval svými geologickými pozorováními správnost teorie katastrof, která byla s evoluční teorií v rozporu (Rádl 2006, 131). *“Jinak se však Darwinova teorie nesešla v Anglii se zvláštními těžkostmi; tamní myšlení bylo už dlouho zvyklé na induktivní a národohospodářskou Darwinovu metodu a zbývalo pouze, aby osoby, které se o podobné problémy zajímaly, zaujaly k teorii určité stanovisko. Potom se tato záležitost považovala za poctivě vybojovanou (Rádl 2006, str 132).“*

Stejně jako byl pro přijetí darwinismu v Anglii důležitý T.H. Huxley, byl pro přijetí darwinismu v Německu zásadní Ernst Haeckel. Pro Haeckela znamenala Darwinova teorie o evoluci nejen vědeckou teorii o původu druhů, ale zároveň i nový světový pohled (*Weltanschauung*).

Haeckelovým vlivem se tak evolucionismus stal synonymem pro progresivní revoluční světový názor. Oponentni tohoto nového světového názoru byli označeni jako zastaralí, zpátečníctví, mj. i proto, že hájili církevní dogma o stvoření. Darwinismus v Německu fungoval jako prapor, pod kterým se sjednotily síly revolučního německého kulturního programu (Engels a Flick 2008, 8).

V Německu tak darwinismus (v protikladu k Anglii) získal sociálně reformní a antiklerikální nádech (Hermann a Stella, 2009, 106).

V Anglii nebyl darwinismus nikdy vyložen jako vědecký systém. To až Německo ho přetvořilo do individuální filozofické nauky a propůjčilo mu dogmatickou, logicky uspořádanou formu (Rádl 2006, 135). Demokratické myšlenky tehdy zápasily proti myšlenkám aristokratickým. Starší odborníci, přívrženci filozofie, zavrhovali nové učení, protože v něm viděli hlavně útok na aristokratické principy. Zato příznivci demokratické vědy přivítali novou anglickou teorii. Množila se také anti-darwinistická literatura - letáky, básně, vtipy, karikatury, vědecké i nevědecké knihy. Nová vědecká nálada doby, tedy rostoucí materialismus a radikalismus, způsobila konečné prosazení darwinismu (Rádl 2006, 136).

2.3 Recepce darwinismu v českých zemích

Specifická situace českých zemí pro přijetí darwinismu spočívala ve dvou faktorech. Prvním byly geopolitické změny, kterými české země v tomto období prošly (období Rakouska-Uherska, samostatné republiky, Protektorátu Čechy a Morava). Druhý faktor spočíval v multinárodním charakteru české populace (obyvatelstvo tvořili hlavně Češi, Němci a Židé). To vše mělo na vědu a akademický život českých zemí do roku 1945 značný vliv (Hermann 2008, 199).

České země byly po dlouhou dobu součástí multietnického impéria. V 19. století proběhl vzestup dvou nezávislých paralelních národních vědeckých komunit - české a německé. Až do poloviny 20. století byla německá věda v českých zemích těsně spojena s výzkumem na vědeckých institucích v německy mluvícím zahraničí – byla tedy vlastně součástí německé vědy (Hermann 2008, 200).

Přijetí darwinismu tak probíhalo v širším kontextu přijímání darwinismu rakouského a německého. Česká věda se ale do značné míry vyvíjela odděleně. Jejím cílem bylo nezávislé začlenění do mezinárodních vědeckých struktur a pomoc při kulturní a občanské emancipaci české společnosti. Je proto důležité rozlišovat mezi českým darwinismem a darwinismem v českých zemích. Český darwinismus je definován jako etnicky a jazykově vymezené intelektuální prostředí (Hermann 2008, 201).

V českých zemích nedoprovázelo přijímání darwinismu vášnivá diskuze jako v ostatní Evropě. Darwinismus ve smyslu revolučního militantního ideového proudu u nás v podstatě neexistoval (resp. zformoval se až později a bez většího ohlasu). V české biologii byl převážnou většinou autorů přijímán téměř mlčky – lvi podíl na tom měla empiristická orientace české biologie i nechuť bojovat proti etablovaným autoritám, habsburské monarchii a katolické církvi (Janko 1997, 180). Svou roli v boji proti oficiální náboženské ideologii darwinismus sehrál až ve dvacátých letech 20. století. Takto relativně klidně se od šedesátých let 19. století darwinismus postupně začleňoval do vědeckého myšlení české společnosti. Největší námitky formulovali někteří paleontologové, jelikož dobový vědecký materiál nenabízel propojení jednotlivých skupin organismů, zkrátka chyběly „spojovací články“ (Janko 1997, 181).

Díky časným německým překladům (H.G. Bronna a dalších) zaujaly evoluční myšlenky důležitou pozici v české biologii. Tomu napomáhala i starší tradice německé idealistické přírodní filozofie (*Naturphilosophie*). Někteří vědci a politici se snažili adaptovat Darwinovy myšlenky na své vlastní koncepční systémy. V akademické vědě tyto snahy nejdříve vzaly podobu úpravy a zahrnutí přírodního výběru a boje o přežití do starších teorií *Naturphilosophie* či herbartismu (Hermann 2008, 201).

Velmi důležitý vliv na přijetí darwinismu měl Jan Evangelista Purkyně (1787-1869). Ten souhlasil s

evoluční teorií v rámci *Naturphilosophie*, ačkoliv k ní byl docela kritický. Ve svém díle Austria Polyglotta se pokusil aplikovat Darwinův „boj o přežití“ k vysvětlení původů a evoluce národů. Darwinovu knihu *O původu druhů* nadšeně přijali hlavně Purkyněho žáci a spolupracovníci. Sehráli tak důležitou úlohu v první fázi přijetí darwinismu do českých zemí. Kupříkladu Purkyněho kolega, Antonín Frič (1832-1912), se v Oxfordu v roce 1860 účastnil diskuze o Darwinových dílech. Měl sice zákaz policie o nich přednášet na půdě Národního muzea, ale i přesto se brzy mezi mladou vědeckou generací o Darwinovi živě hovořilo (Hermann 2009, 37). Další Purkyněho asistent, E. Grégr (1827-1907), odmítl církevní dogma zázračného stvoření všech druhů a prezentoval sociální aplikaci Darwinovy teorie o evoluci širší veřejnosti (Hermann 2008, 203).

Na konci šedesátých let 19. století byl Darwin diskutován na ideologické úrovni. Radikální demokraté zformulovali myšlenky sociálního darwinismu, v českém případě byl zaměřen na etiku, humanismus a náboženství. To byl případ Františka Matouše Klácela (1808-82), který aplikoval Darwinovy koncepty přírodního výběru a boje o přežití do sociálních podmínek (Hermann 2008, 203). Diskuze o aplikaci Darwinovy teorie na obecné světové problémy měly klíčový vliv na vznik moderních sociálních a politických teorií. Do vypuknutí první světové války byl sociální darwinismus oblíbený u liberálních a progresivních myslitelů (Mladočechů), i levicových sociálních demokratů a pravcových konzervativců. Jediný oponent sociálnímu darwinismu byla katolická církev (Hermann 2008, 203).

Darwinova díla studoval i Gregor Johann Mendel (1822-84). Ten měl k dispozici kompletní Darwinovu práci, která ho posléze dovedla k formulaci jeho dědičných zákonů. (Hermann 2008, 203)

Purkyněho student Ladislav Čelakovský (1834-1902) byl patrně nejoriginálnější evoluční teoretik a botanik. Darwina přijímal kriticky a postuloval 10 zákonů evoluce, přičemž jen poslední zahrnuje mechanismus přírodního výběru (Janko 2005, 71). Zároveň převedl typologickou morfologii rostlin na evoluční základy. Jeho kritika přírodního výběru předznamenala rozsáhlou diskuzi našich biologů o principech evolucionismu, která vypukla v plné míře až na začátku 20. století (Janko 2005, 71).

Darwinismus ovlivňoval i filozofy a estetiky. Gustav Adolf Lindner (1828-87) jako první na začátku šedesátých let použil Darwinovo učení k modernizaci herbartových teorií (Janko 1989, 100). Estetik Miroslav Tyrš (1832-84) pokládal Darwinův pojem boj o život za předpoklad vývoje a pokroku, ale v poněkud jiném smyslu, sociální darwinismus chápal eticky. Boj o život byl podle něj bojem mravním, úsilím o mravní zdokonalení a zušlechtnění, to platilo i na úrovni celých národů. Sociální darwinismus tak nebyl bojem ve smyslu konfrontace, ale naopak vzájemného zlepšení, vývoje, pokroku a fyzické a morální kultivace (Janko 1989, 102).

Darwinismus jako konglomerát čistě biologických teorií byl koncem 19. století nahrazen

Haeckelovým monistickým hnutím. Hlavní propagátor monismu v českých zemích byl Josef A. Bulova, který vytvořil panteistické monistické náboženství (Janko 2005, 103).

Česká biologie na přelomu století je spojena s Františkem Vejdovským (1849-1939), který byl po Purkyňovi nejdůležitější biolog 19. století. Vejdovský zahrnul Darwina do své nauky a bránil ho před kritiky, ale jeho největší přínos spočíval ve výuce dalších důležitých biologů tzv. Vejdovské školy. To byl počátek experimentální orientace biologie v českých zemích. Počátek 20. století doprovází i šíření eugenického hnutí, jedné z nejvýznamnějších sociálních aplikací darwinismu (Hermann 2008, 205).

Atmosféru dvacátých let 20. století ovlivnily publikace a překlady vybraných Darwinových textů. Cílem byla komunikace s širší veřejností pomocí klíčových prací moderní vědy, zaujmout veřejnost argumenty proti náboženství, katolické církvi a marxistickému socialismu (Hermann 2008, 207).

Polarizace ideologií na konci dvacátých let vedla ke zneužití darwinových myšlenek. Levice viděla v Darwinovi proroka pokroku a svobodného myšlení, sílu proti reakčnímu myšlení a církvi. Pravice a později i nacisté aplikovali princip selekce do rasových teorií a tzv. sociální otázky (tj. rasová hygiena) (Hermann 2008, 207).

Ve třicátých letech proběhl vzestup důležitých syntetizujících přístupů, česká inteligence široce přijímala teorie o evoluci a přírodním výběru. Evoluční paradigma se stalo součástí studia druhů v mnoha dalších disciplínách přírodní vědy, jako např. antropologie a embryologie. Bohumil Němec (1873-1966) vedl tuto implementaci a publikoval studie o důležitosti evoluční teorie (Hermann 2008, 207).

Koncem třicátých let začal německý národní socialismus devastovat nejen lidské životy, ale i vědu a akademický život. Došlo k uzavření mnoha německých univerzit, perzekuci akademiků, vytvoření arijských rasových doktrín. Biologie se stala pseudovědeckým nástrojem k podpoření takových mýtů, viz kapitola Teorie o superioritě árijské rasy (Hermann 2008, 208). České země působily jako důležité centrum výzkumu stojící v opozici a občas otevřeně bojující proti nacistické vědě (Weindling 2006). Další politický vývoj přinesl pronikání nového přístupu do výzkumu a akademického života. Cílem bylo zajistit Němcům dominantní postavení ve výzkumu, což vedlo k opuštění vědeckého universalizmu a potlačování neněmeckých vědeckých institucí. Třetí říše postupně ovládla českou vědu (Hermann 2008, 209). Po konci války došlo k rozpuštění německých institucí a čeští biologové hráli aktivní roli ve vyvracení německých rasových teorií, navazovali přitom na českou předválečnou pozici (Hermann 2008, 210).

2.4 Historický kontext: sepjetí darwinismu a nacionalismu

Antropologie a darwinismus se v průběhu 19. století zásadně podílely na přeměně chápání postavení člověka v rámci živé přírody. Nejdůležitější strukturální i hodnotové proměny obou disciplín proběhly až ve 20. století, ale už od poloviny 19. století se ustanovily a pronikly do vědeckého světa. Antropologie postupně rozšiřovala svoje pole působnosti a následně zaujala centrální mezidisciplinární pozici, přičemž se sama postupně měnila a specializovala pod vlivem darwinismu. Ten postupně změnil způsob chápání výlučnosti člověka jako „vyššího“ tvora oproti ostatní přírodě (Hermann 2009, 15). Velký význam v této proměně věd o životě získal i přírodovědecký výzkum, který zastával i rozhodující společenskou a civilizační úlohu. Stal se důležitou součástí filozofické, ideologické a náboženské diskuze. To platilo i pro české země, i přes limity habsburské monarchie a postupné emancipace české národní společnosti, její kultury i vědy, tedy oddělení dvou národních společností a jejich institucí (Hermann 2009, 15).

V této souvislosti se vlivem darwinismu nově formovaly i představy o národě. Národ byl nově vnímán jako nadosobní entita, jakási duchovně i tělesně spřízněná jednota. Všichni členové národa byli součástí této jednoty, která každého jednotlivce mentálně i hodnotově určovala. Argumenty pro toto nové pojetí národa poskytly právě antropologie a darwinismus. Do těchto dvou disciplín byly často nereflektovaně projektovány národní a společenské hodnoty, aby tak mohly poskytnout žádoucí strategie a argumenty¹ (Hermann 2009, 15). Toto pojetí národa s sebou neslo zásadní důsledky, jelikož změnilo rozsah státní odpovědnosti za dobro svých obyvatel, jak v oblasti zdraví, společnosti, kultury apod. To vše se stalo součástí národního zájmu (Kallis 2006, 398).

Antropologie v tomto smyslu fungovala jako legitimizace národní svébytnosti. S tím souvisí kupříkladu založení české kranologie Eduardem Grégrem, který tím na dalšího půl století otevřel bouřlivou tematiku a závažný biologicko-politický problém, kdy se čeští a němečtí badatelé snažili dokazovat původnost či pozdní příchod různých etnik. Antropologie tak působila jako zdroj přírodovědně objektivní argumentace motivované politickými ambicemi, nacionalismem a historicko-romantickými projekcemi (Hermann 2009, 22). Antropologie fungovala i jako praktická péče o budoucnost národa, tedy o jeho zdraví. Předmět fyzické antropologie, lidské tělo, bylo chápáno jako biologický faktor a pokud je lidské tělo zároveň chápáno jako jednotlivá reprezentace onoho nadosobního těla národa, vyplývá z toho i starost o národ jako celek. Tento vzestup etnického nacionalismu pronikl i do vědeckého života různých států. Víra v národní nadřazenost, která byla vyvozována z historických a kulturních úspěchů, rychle přejala oblast biologického šetření (Kallis 2006, 398). Vztah mezi vědou, která plnila národní cíle, a nacionalismem, rozvíjející vědu jako

---

¹ Jedná se o tzv. sociomorfni modelování, blíže např. Komárek 1998.

legitimizační faktor, byl vzájemně závislý. Vztah mezi rasou a národem na přelomu století postupně vedl k vědeckým debatám, které podporovaly politické nároky včetně mezinárodní dominance, teritoriální expanze apod. (Kallis 2006, 399).

2.5 Česká eugenika

Eugeniku je možné definovat jako soubor vědeckých poznatků mezidisciplinární povahy, charakteristický pro vyspělé státy s rozvinutou vědeckou infrastrukturou. Tyto poznatky jsou odvozeny z problematizování vztahu mezi experimentálním (genetickým) výzkumem a jeho možnými sociálními aplikacemi, zejména ve zdravotní oblasti. Důležitý znak je jejich politická kontrola a regulace (Šimůnek 2003, 72). Eugenika tak stojí na pomezí přírodních a sociálních věd a zastává klíčové místo v procesu postupného splnutí politických cílů a praktických výzkumných záměrů (Šimůnek 2002, 375). Vznik eugeniky bývá připisován Francisi Galtonovi, který v roce 1883 formuloval teorii o možnosti manipulace živých organismů díky znalostem o mechanismech dědičnosti. Od počátku 20. století se eugenika stává náplní ryze odborných debat biologů a lékařů. Sociální aplikace poznatků dědičnosti byla chápána jako kritérium modernity nastupujícího století. To se odráželo i v politických debatách (Šimůnek 2002, 376). Stejně jako ve zbytku Evropy chtěli čeští eugenikové vytvořit zdravější společnost během údajné degenerace jedinců i národů a ras. Pesimistické úvahy a rozpravy o pokračující degeneraci (tělesné i duševní) dynamizovaly eugenické debaty (Šimůnek 2003, 75). Degenerace byla chápána jako proces, kdy došlo k odchýlení od žádoucí normy, a tím k zhoršení duševních a tělesných schopností. K následkům degenerace patří i symptomy, jejichž platnost eugenika potvrdila na základě statistických výzkumů. Statistika sloužila jako důkaz nutnosti zásahu kolektivní eugenické terapie, regulované a řízené státem (Šimůnek 2003, 76).

Eugenika byla obecně přijímána právě díky údajné možnosti jejího širokého praktického uplatnění. Progresivnost eugeniky spočívala v tom, že byla považována za systémový prostředek při prevenci vybraných chorob. Široké přijetí eugeniky bylo umožněno také díky dobovému sociálnímu a hospodářskému kontextu. V hospodářsky rozvinutých oblastech Evropy se na přelomu století zhoršoval zdravotní stav obyvatel. Docházelo k rozšíření nemocí zapříčiněných vlivem sociálních a ekonomických faktorů, zejména nastupující industrializace. Zásadní strukturální proměny společností (urbanizace, masová chudoba, špatná hygiena atd.) byly impulsem k tomu, aby se začalo o lidském zdraví uvažovat v nových souvislostech a zdraví se tak stávalo předmětem veřejného zájmu (Šimůnek 2003, 73). Úspěchy hygieny, větší zájem o dědičnost u veřejnosti, zdánlivě podrobnější znalost dědičných procesů, to vše položilo základy nové dimenze medicíny a biologizující vize dědičně zdravého člověka, který nemá žádné dědičné choroby. Docházelo k etablování nových vědeckých oborů. Lékařská věda měla tyto nové vědecké poznatky zavádět do praxe (Šimůnek 2003, 394).

Jako první se snažil ustanovit českou eugeniku na počátku 20. století Ladislav Haškovec.

Zdůrazňoval nutnost zavedení předmanželských prohlídek, povinných zdravotních certifikátů. Jeho návrhy ale byly zamítnuty (Šimůnek 2007, 146). Důležitým vzorem pro českou eugeniku se staly preventivní eugenická měření, zaváděné v některých státech USA od konce 19. století. Čeští eugenikové, zejména Alois Mrázek (1868-1923), Artur Brožek (1882-1934) a Bohumil Němec (1873-1966) tak rovněž kladli velký význam na „kvalitu populace“. První krok k zavedení praktických eugenických opatření v českých zemích proběhl už v roce 1913, kdy byl eugenický úřad připojen k ústavu pro choromyslné v Hradčanech (Ernestinum). Byl to výsledek iniciativy čtyř českých eugeniků: A. Brožka, Karla Herforta (1871-1940), Františka Čády (1855-1918) a Jindřicha Matiegky. Úřad se po vzoru USA zaměřil na genealogická a statistická data pacientů (Šimůnek 2007, 147-8).

Mezi lety 1900-1925 se množily zejména debaty o povaze dědičnosti. Dědičnost byla zkoumána z různých metodologických a vědeckých přístupů, zejména z hlediska cytologie, šlechtění zvířat, biometriky a (po roce 1900, tedy jejich „znovuobjevení“) Mendelových zákonů dědičnosti. Důležitým tématem se stala i „patologická dědičnost“. Čeští lékaři, sociální reformátoři i eugenikové zdůrazňovali nebezpečné působení alkoholu, který údajně dědičnost poškozoval a způsoboval dědičné mentální poruchy. Dědičnost se postupně stávala součástí zdravotních a národních problémů (Šimůnek 2007, 148-9).

Eugenika tak byla úzce spjata s problémem depopulace, která byla součástí národní otázky. Snižování porodnosti v Evropě na počátku 20. století vedlo eugeniky k domněnce, že se jedná o sociální degeneraci. Tyto argumenty se staly jádrem diskuze o populačním plánování, které se ještě zintenzivněly během první světové války (Šimůnek 2007, 151). Ta trvale pozměnila aktivitu českého eugenického hnutí. Potřeba chránit kvalitu a kvantitu populace byla po roce 1918 vnímána zejména z dědičného hlediska a byla aktuálnější než kdy dříve. Negativní dopad války (úbytek populace, nemoce) byl podle eugeniků z biologického hlediska nesmírně škodlivý (Šimůnek 2007, 151). V roce 1915 tak došlo k založení České eugenické společnosti, Haškovec byl zvolen jejím předsedou. Společnost postupně šířila informace o zdraví populace mezi veřejnost, vyzývala k boji proti dědičným chorobám a dětské úmrtnosti, k boji proti alkoholismu, tuberkulóze, pohlavním chorobám atd. Pořádala veřejné přednášky, osvětu ve školách, vydávala vědecké publikace. Společnost byla součástí sítě národních a sociálních organizací, jako např. Českého srdce a Republikánské ligy pro mravní obrodu národa (Šimůnek 2007, 151).

S koncem první světové války se změnil i kontext vývoje české eugeniky. Vznik samostatné Československé republiky dal eugenikům víru, že se může splnit řada jejich vizí. Česká eugenika byla prezentována jako důležitá vědecká strategie. Nejdůležitější teoretickou prací této doby se stal Růžičkův spis z roku 1923 Biologické základy eugeniky, který se stal standardním textem české eugeniky až do počátku 30. let (Šimůnek 2007, 154). Během tohoto období, kdy došlo k zásadním

sociopolitickým proměnám státu, získaly eugenické myšlenky ideologický rozměr. Poukazovalo se na dědičné choroby členů německé a rakouské šlechty. V českých zemích byla praktická eugenika prezentována jako spojení demokratických a progresivních sociálních strategií. Eugenika se okamžitě stala součástí nové republikové ideologie mladého, zdravého, „plebejského“ národa. Čeští eugenikové rovněž ostře kritizovali německou rasovou hygienu – zdála se jim příliš aristokratická a nedemokratická (Šimůnek 2007, 155).

Po první světové válce se eugenika stala součástí debaty o nové sociální politice, zdůrazňovala se potřeba demografické reformy, jejíž součástí měla být i pozitivní (otázka péče o rodinu a děti, plánování populace) a negativní (sňatečné zákony, sterilizace) eugenická opatření (Šimůnek 2007, 156). V roce 1923 v Praze založen Československý ústav pro národní eugeniku, který ale fungoval víceméně jen jako součást Růžičkova Intitutu biologie na Lékařské fakultě v Praze. Po roce 1918 se česká eugenika stala součástí mezinárodní eugenické sítě. Čeští eugenikové se účastnili mezinárodních debat a kongresů a také přispěli na poli genetického výzkumu, značně ovlivněni G. Mendelem (Šimůnek 2007, 157).

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Matiegkův životopis²

Jindřich Matiegka se narodil 31. března 1862 v Benešově. Jeho otec, úředník Josef Matiegka, byl v roce 1865 přeložen do Litoměřic, kde Jindřich navštěvoval základní školu. Od dětství se zajímal o archeologii – prázdniny trávil v Karlově Huti u Stradonic, kde objevoval své první pravěké nálezy. Jeho otec byl později přeložen na soudcovské místo do Prahy, zde Matiegka studoval na německém malostranském gymnáziu. Jeho strýc, lékař Bedřich Matiegka, ho ovlivnil při volbě povolání, a tak Jindřich vystudoval medicínu na Univerzitě Karlově. Promoval v roce 1887 a poté se usadil v Lovosicích, kde nastoupil na dráhu panského a praktického lékaře. Působil zde tři roky, byl členem Spolku českých lékařů a začal se blíže zajímat o prehistorickou antropologii. Začal zkoumat prehistorické hroby na mělnicku, uspořádal tamní kostnici, která se pro něj stala cenným zdrojem vědeckého materiálu. V Lovosicích se oženil s dcerou soudního rady z Mělníka, Marií Stránskou, která mu v jeho bádání pomáhala. V roce 1889 se manželům narodila dcera Ludmila, která se později stala doktorkou filozofie a profesorkou na dívčí reálce a vědecky se zaměřila hlavně na obor egyptologie.

V roce 1892 se natvrlo s rodinou usadil v Praze, kde působil jako městský lékař. Zároveň se tak ocitl blíže vědeckému dění. Zde se poprvé setkal se svým dlouholetým přítelem a spolupracovníkem, archeologem Luborem Niederlem. Díky němu Matiegka zřídil antropologickou expozici na Národopisné výstavě v Praze v roce 1895.

V roce 1897 se Matiegka habilitoval na Karlově univerzitě z antropologie a demografie (prací *Vzrůst, vývin, tělesné vlastnosti a zdravotní poměry mládeže král. hlavního města Prahy*) a jako docent začal tyto obory přednášet. Od roku 1898 zanechal lékařské praxe a byl po deset let úředním lékařem Zemského výboru království českého. Podílel se na zřizování humanitárních ústavů v Čechách a budování zdravotnictví v Čechách (díky němu vznikl např. Ústav pro choromyslné v Bohnicích). Byl prvním zdravotním inspektorem Království českého a od roku 1908 zdravotním radou.

Zlom v Matiegkově kariéře nastal v roce 1908, kdy byl jmenován mimořádným profesorem antropologie a demografie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V této době to byla první stolice tohoto oboru v Rakousku-Uhersku. Matiegka poté opustil lukrativní místo ve zdravotnickém výboru a začal se vědecké práci věnovat naplno. V roce 1918 se stal řádným profesorem a v letech

---

² Tato kapitola čerpá z následujících publikací: Bahenská 2012, Malý 1949, Špačková 2002

1921-1922 děkanem Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Po osamostatnění přírodovědecké fakulty založil v roce 1920 prof. Jindřich Matiegka při Karlově univerzitě Antropologický ústav, a to hlavně díky značné hmotné podpoře jeho přítele dr. Aleše Hrdličky, bez jehož pomoci by nevznikl ani časopis Anthropologie (1923-1941), který Matiegka založil a řídil. Bez podpory dr. Aleše Hrdličky by nevzniklo ani Muzeum člověka, které dnes nese Hrdličkovo jméno.

V letech 1929–1930 byl Matiegka zvolen rektorem Univerzity Karlovy. Při odchodu do penze ve svých sedmdesáti letech (v roce 1932) obdržel čestný doktorát přírodních věd. Nadále byl ale vědecky aktivní a věnoval se hlavně psaní knih a odborných statí – viz Matiegkova bibliografie v dodatku. Rovněž zkoumal a verifikoval lebky významných českých osobností, např. sv. Václava a sv. Vojtěcha a kostry českých králů a dalších slavných osobností, jako např. Karla Hynka Máchy či Pavla Josefa Šafaříka.

Jindřich Matiegka zemřel v nedožitých osmdesáti letech po krátké nemoci 4. srpna 1941 v Mělníku. Pochován byl podle svého přání na místním hřbitově na Chloumku.

3.2 Člověk a jeho postavení v přírodě

„Uznáváme-li pak pro veškerou přírodu člověka obklopující vznik vývojem, musíme tak činiti též, pokud se týče původu jeho (Matiegka 1935, 54).“

V kapitole Definice darwinismu jsme si řekli, že darwinisté mohou být i všichni lidé, kteří se hlásí k dílu Charlese Darwina. Jindřich Matiegka se k evoluční teorii hlásí otevřeně - jeho kniha *Původ a počátky lidstva* (Matiegka 1924) je z větší části obhajobou platnosti vývojové teorie na člověka. Matiegka uznává, že se stále jedná o „pouhou“ teorii, kterou patrně nikdy nebude možno doložit stoprocentně přesvědčivými důkazy (koneckonců u vývoje člověka nikdo nebyl). Co se ale platnosti evoluční teorie v rámci faktorů pro platnost teorií obecně týče, je evoluční teorie „*nejpřirozenější a nejpřirozenější vysvětlení*“ (Matiegka 1924, 124).“ Neobsahuje totiž žádné rozpory, neodporuje zjištěným faktům a umožňuje určité předběžné závěry a předpovědi, které se dalším výzkumem buď potvrdily, nebo alespoň nebyly vyvráceny. Teorie o přirozeném vývoji lidstva je tak „*náležitě odůvodněna*“ (Matiegka 1924, 124).“ Samozřejmě že evoluční teorie platí i pro zvířata, nejen pro člověka (Matiegka 1935).

Z toho vyplývá, že jsou lidé s ostatními zvířaty a zejména primáty příbuzní a člověk se vyvinul z nějakého „nižšího“ zvířete. Nepřímé důkazy pro evoluční teorii jsou např. podobná stavba orgánů a tkání lidí a savců, náchylnost k podobným nemocem, serologické testy apod. Přímé důkazy představují nálezy zbytků pračlověka a jeho předchůdců, které zároveň naznačují, jak vývoj pravděpodobně postupoval (Matiegka 1935, 57). Na postupný vývoj rovněž ukazují dnešní lidské rasy³, které vykazují různý stav tělesné dokonalosti, přičemž se někdy objevují tzv. přechodní či inferiorní znaky (tématem inferiorních ras se budeme zabývat kapitole Primitivní plemena). Minulé přechodní fáze mezi pračlověkem a moderními lidmi se podle Matiegky ukazují i na tělesném a duševním vývoji člověka, který prodělává od narození po dospělost (Matiegka 1935, 57).

Příčiny tohoto vývoje spočívají v přirozeném výběru. Ten platí i u člověka, jelikož všechny předpoklady pro účinek přirozeného výběru se u něj uplatňují – nadměrná produkce a z něj vyplývající nedostatek zdrojů vede ke konkurenci a boji o život (Matiegka 1924, 139). Ve *Všeobecné nauce o plemenech* (Matiegka 1929) předpokládá Matiegka platnost přirozeného výběru při tvorbě nových rasových znaků. Zajímavé je, že ve *Filosofii somaticko-anthropologické* (Matiegka 1935) Matiegka předkládá otázku mechanismu vývoje člověka (stojí za ním přírodní výběr, Lamarckovo sebezdokonalování či vnější vlivy apod.), aby ji nakonec zodpověděl poněkud nejasným „*Ale zajisté – buď si jak buď – rozhodovaly faktory, které byly činné též pro ostatní živé*

---

³ Plemeno (rasu) Matiegka definuje jako „*větší či menší skupinu individuí místně orhaničenou a určitého typu, jehož znaky se dědičně zachovávají.*“ (Matiegka 1929, 52)“

bytosti, pro celou přírodu (Matiegka 1935, 57).“ Těžko říct, zda se jedná o posun v názoru na platnost přirozeného výběru. S větší pravděpodobností jde o záměrnou problematizaci, koneckonců příčiny získání určitého znaku či vývoje druhů nejsou ani dnes vždy zcela jasné.

Jedním z hlavních znaků lidí je „*dokonalá*“ stavba mozku (Matiegka 1935, 72). Lidé se od zvířat odlišují svou vyšší duševní činností. Lidský mozek se ale musel (v souladu s evoluční teorií) vyvinout postupně, graduálními přechody mezi jednotlivými články. Podobnost mezi lidmi a zvířaty je tak platná i v oblasti duševní sféry (Matiegka 1935). Z toho vyplývá, že i přes vysokou duševní činnost nelze člověka jako živočišný druh z přírody vyjmout, protože (jak již bylo řečeno) značnou řadu tělesných i duševních znaků sdílí s ostatními zvířaty. Podle některých autorů je užívání nástrojů, ohně, výroby oblečení, řeči apod. výsadou jedině člověka, ale to Matiegka neuznává. Všechny tyto dovednosti se totiž vyskytují alespoň v určité míře i u zvířat. Rozdíl mezi lidmi a zvířaty je tedy jen graduální, stupňovitý. To se týče fyzické i duševní stránky (Matiegka 1924). Na duševní činnost lidí i zvířat se Matiegka dívá veskrze materialisticky. Je to jen projev činnosti nervové soustavy a mimořádný projev takto vyvinuté nervové soustavy (tedy vyšší duševní činnost) proto ještě neopravňuje vyjmout člověka jako druh ze skupiny jiných, tělesně podobných druhů. „*Nelze tudíž duševních schopností používat jako znaků při rozřídování živočišných druhů a při zařazování člověka do přírodní soustavy* (Matiegka 1924, 41).“ Zjednodušeně řečeno, co se duševního života týče, jediný rozdíl mezi lidmi a zvířaty spočívá v tom, že lidé mají nejdokonaleji stavěný mozek, protože v jeho vývoji došli nejdále. Jinak platí to, co již bylo řečeno na začátku - se zvířaty (hlavně s primáty) sdílíme podobné orgány, tkáně, naše těla pracují podle stejných zákonů, jsme náchylní k podobným nemocem apod. Tyto podobnosti „*nejpřirozeněji*“ vysvětlí vývojová nauka, ze které vyplývá stejný původ, tedy vzájemná příbuznost živočišných druhů. Čím jsou shody a podobnosti mezi druhy větší, tím jsou si druhy příbuznější. "*Z ústrojnosti lidského těla možno dokázati, že člověk shoduje se ve všech hlavních znacích se ssavci. Pokud se od ostatních ssavců liší, vysvětlují se všechny rozdíly přirozeným způsobem* (Matiegka 1924, 46).“

Lidská vyšší duševní činnost je podle Matiegky umožněna tlumením, kontrolou smyslových orgánů, soustředěním, asociacemi apod. Důležitý je také napodobovací pud, který se u mnoha zvířat při afektu vyskytuje reflektonicky (Matiegka 1935, 128). Napodobovací pud je výsledkem poddajnosti nervové soustavy, je v úzkém vztahu k sugesci, přičemž platí, že domestikovaná zvířata jsou k sugesci náchylnější. Nejvíce domestikovaný tvor je člověk, u kterého došel vývin náklonnosti k sugesci nejdále. To má pro lidstvo značný význam, protože právě na sugesci je založen celý kulturní a společenský život. Od narození se učíme mluvit, pracovat, jsme vychováváni, ukázněváni atd. Jsme vedeni k poslušnosti k zákonům, které často stojí v opozici k „*zákonům přírody*“ a „*egoistickým pudům* (Matiegka 1935, 129).“ Na zvědavosti a napodobování je podle Matiegky založena schopnost vynalézání. Během času se mozková centra postupně

zdokonalovala a člověk tak byl schopen začít užívat jednoduché nástroje, oheň apod. Žádné zvíře, ani primáti, v divoké přírodě nikdy nezačali oheň používat. Ale zvědavost a pozorovací talent se u zvířat vyskytuje, zejména u opic (Matiegka 1935, 130). Duševní vývoj se tedy podle Matiegky zakládá na řadě vlastností a pudů, které se vyskytují již u antropoidů. Jde hlavně o zvědavost, napodobení, možnost sugesce, společenský život a v případě lidí i artikulovanou řeč. Asi nejdůležitějším faktorem bylo ale náležité „*zdokonalení orgánů duševní činnosti, především mozku*“ (Matiegka 1935, 140).“

Podle některých autorů byl přírodní člověk, nedotčený kulturou, a tedy „nedegenerovaný“. Údajně měl velkou svalovou sílu, byl vytrvalejší, houževnatější proti vnějším vlivům a chorobám a podobně. Matiegka takovou tezi nepřijímá, pračlověka sice netrápily dnešní choroby, ale zato trpěl chorobami jinými. Lidé v pravěku umírali v mnohem mladším věku než lidé dnes, takže byli tehdy sotva odolnější (Matiegka 1935, 127). Pravěcí lidé nám byli zkrátka v mnoha ohledech podobní, což je způsobeno naším příbuzenským vztahem. I když je pravda, že vlivem moderní kultury se u člověka mohou projevat různé známky „degenerace“ (viz kapitola Degenerace a eugenika). Jenže to je způsobeno právě naším moderním životem, nikoliv tím, že bychom byli v nějakém směru méně zdatní než naši předci (Matiegka 1935).

Jak již bylo řečeno výše, Matiegka jednoznačně zastává stanovisko, že člověk se zvířaty (hlavně tedy s vyššími primáty) sdílí podobně stavěný mozek, díky čemuž se i u zvířat objevují podobné duševní výkony, jakých jsou schopni i lidé. Historie nauky o psychologii zvířat má podle Matiegky své dějiny, ve kterých se zrcadlí názory lidstva a národů různých dob⁴ (Matiegka 1935, 112). Až vývojová teorie ale dokázala přirozeně vysvětlit duševní schopnosti člověka (Matiegka 1935). Člověk je tedy podle Matiegky ve své podstatě zvíře, které se v některých ohledech vyvinulo více než ostatní zvířata – hlavně tedy co se týče mozku jakožto nástroje duševní činnosti. Nelze ho tedy z ostatní přírody vyjímat, a co je důležitější, jakožto součást přírody podléhá přírodním (biologickým) zákonům. V jeho vývoji hrál svou roli přirozený výběr (jehož vliv je nyní vlivem moderního života rušen), pohlavní výběr (ten hraje svou roli dosud), stejně tak jako i dědičnost a z ní vyplývající riziko degenerace, které je potřeba čelit, jak uvidíme později (Matiegka 1935).

---

4 Jedná se o již zmíněný jev sociomorfního modelování, Matiegka se ale k tomuto jevu (natož aby ho vztáhl i na svou dobu či své práce) blíže nevyjadřuje.

3.3 Tvárnost a variabilita člověka

„Ostatně jest trvalá persistence znaků neslučitelná s myšlenkou vývojovou, s níž nutno z všeobecných důvodů počítati (Matiegka 1929, 48).”

Pokud platí evoluční nauka – o čemž Matiegka nepochybuje – potom z ní nutně vyplývá, že se všechny organismy mění. Přírozený výběr se (jak již bylo řečeno) uplatňuje i u lidí. U každého fyzického i psychického znaku všech ras lidí i zvířat existuje nepřehledný počet znakových kombinací, variant (Matiegka 1935, 170). Mendelovy zákony dědičnosti nepřipouštějí žádnou změnu dědičných znaků, což bylo podle Matiegky vyvráceno St. Hilarovým principem - přímým vnějším vlivem na zárodečnou hmotu může nastat změna určitých znaků v následujících generacích (z fenotypických znaků se stanou znaky genotypické). Takové přímé vnější vlivy mohou být podnebí, strava, celková životospráva atd. (Matiegka 1924, 136). Protože se vývin organismů uskutečňoval v různých směrech zároveň, některé znaky mohly „předstihnout“ ve vývoji ostatní, zatímco v jiných směrech za nimi mohly naopak zaostávat. Např. mozek primátů umožňuje vysokou inteligenci, ale naopak čich zaostává apod. *„Dokonalá ústrojnost“* těla ale spočívá v tom, že je dokonale přizpůsobené svému okolí a svému způsobu života. Různá těla slouží různým funkcím, proto je pojem dokonalost jen relativní – co je výhodné pro přežití v jednom prostředí se může ukázat jako krajně nevýhodné v prostředí jiném (Matiegka 1935, 176-7).

Co se lidí a jejich přizpůsobení týče, v jednotlivých případech se sice objevují jisté nedokonalosti (např. červovitý výběžek slepého střeva), ale na to, jakými změnami života lidstvo ve svém vývoji prošlo (změna stravy způsobena neolitickou revolucí apod.), je možné lidské tělo označit za více než přijatelně přizpůsobené. Lidské tělo vykazuje obdivohodnou schopnost přizpůsobit se novým podmínkám (Matiegka 1935, 178). Toto přizpůsobení novým podmínkám ale nemusí mít vždy pozitivní dopad. Způsob života, který vedl pračlověk, byl „přírozený“ a posiloval všechny orgány, svaly, látkovou výměnu apod. Pračlověk žil na čerstvém vzduchu za celkem příznivých podmínek. Zato život moderního člověka a dělba práce, která je s moderním životem nezbytně spojena, vedla k ochabování těla. Obrana proti tomuto slábnutí spočívá ve vycházkách, výletech, tělocviku a vůbec, sportu obecně, který je potřeba pěstovat po celý život. *„Jedním z nejlepších sportů pro tělo i duši jest vojenská služba. Její účinek jest po léta znáti (Matiegka 1935, 181).“* Jinými slovy jsme se přizpůbili novému, značně pohodlnému způsobu života, a tak nyní musíme vyvíjet úsilí navíc, abychom se vyhnuli jeho nepříznivým následkům.

V tomto kontextu jsou důležité hlavně dva jevy, aklimatace a aklimatizace. Aklimatace je plné přizpůsobení jednotlivce na určité podnebí bez žádných zvláštních opatření – zkrátka to znamená

přiblížit se fyzicky domorodým obyvatelům (Matiegka 1928, 183). Docílit takové aklimatace lze buď skutečným přizpůsobením celé tělesné stavby nebo působením přirozeného výběru. Pro skutečné přizpůsobení jsou potřeba biochemické změny, kterými tělo vlivem podnebí na tyto nové vlivy účelně reaguje. Naproti tomu přizpůsobení mechanismem přirozeného výběru by fungovalo tak, že lidé s osobní tělesnou stavbou už od počátku schopnou efektivně přetrvat v podmínkách nového podnebí, by v tomto novém podnebí prospívali a rozmnožovali se více než ostatní. Nešlo by tak vlastně o přizpůsobení novému podnebí (tomu by už přizpůsobeni byli) ale o postupné vyhynutí všech, kteří by v novém podnebí neobstáli (Matiegka 1928, 194).

Zatímco v knize *Původ a počátky lidstva* (Matiegka, 1924) zastává Matiegka v tomto směru jednoznačné stanovisko: „*Podnebí tak změnilo Angličany na Yankeeho* (Matiegka 1924, 137)“, ve *Všeobecné nauce o plemenech* (Matiegka 1929)⁵ je ve svých závěrech poněkud opatrnější. Věnuje se zde totiž otázce aklimatizace Evropanů ve značně odlišném podnebí (v tropech) a zda-li je setrvání v tropech možné díky osobní konstituci, nebo se děje pomocí přizpůsobování, tedy skutečnou aklimatací, podle něj nelze dosud říct. Někteří lidé se tropickému podnebí přizpůsobí rychle, jiní s ním mají značné problémy. Proto musí v zámořských koloniích doposud těžké práce provádět domorodci, protože Evropané toho ve většině případů nejsou schopni. V mnoha krajích se Evropan nedovede ani trvale udržet (Matiegka, 1929, 195). Některé důkazy ale svědčí pro možnost skutečné a alespoň individuální aklimatace. Kupříkladu odolnost proti místním nemocem je skutečná aklimatace, protože se po návratu do původního podnebí může opět ztratit (Matiegka, 1929, 195). „*Zdá se tudíž, že jest i aklimatace přizpůsobením možná* (Matiegka, 1929, 196).“ Je-li možné skutečně aklimatovat jednotlivce, je možné připustit i aklimatizaci, tedy přenášení tělesné konstituce a vlastností získaných v novém prostředí na potomstvo (Matiegka 1929). To většinou nebývá lehké: „*Z milionů lidí, kteří po objevení Ameriky a otevření mořských cest do jiných zemědílů během čtyř století se rozšířili do tropických a subtropických krajů, zachovala se jen ta část, která se uchýlila do zemí s podobným podnebím, kdežto druhá část se zachránila jen křížením s domorodci a třetí našla v neúprosných tropech svůj hrob* (Matiegka 1929, 197).“ Z obou hledisek – ať už přirozeného výběru či skutečného přizpůsobení – lze jak aklimataci, tak i aklimatizaci „*spíše připustiti*“, pokud se jedná o přechod do velmi podobného podnebí.

„*Takovým pozvolným postupem mohlo by dojít konečně k akklimatisaci k dosti cizímu podnebí* (Matiegka 1929, 197).“

Na lidské tělo podle Matiegky působí kromě podnebí i zaměstnání a celková životospráva. Tímto se zabývá např. v článku *Zaměstnání přecházející z otce na syna* (Dolenský a Matiegka 1933) Při výběru zaměstnání se uplatňuje výběr vhodných pracovníků na základě tělesných a duševních

---

5 Kapitola na toto téma vyšla v časopisu *Anthropologie* už v roce 1924

vlastností, takže slabý člověk nemůže vykonávat např. řezničinu. Určitá zaměstnání tak začnou časem působit na tělesné znaky jednotlivce, viz typická postava kováře, hostinského, učitele či krejčího. Způsobnost k určité práci se postupně stává dědičnou (z fenotypického znaku se stane znak genotypický), proto může rodina vykonávat tu samou práci po mnohé generace. Slabší lidé tak musí vykonávat lehkou práci, která jejich zdravotní stav ještě zhorší. Vliv zaměstnání se ukazuje i na fyziognomii, výrazu tváře – dětem vesnického dělníka, které odejdou do města za lehčí prací, se změní jejich mimika. Celkově se tedy jedná o jistý druh aklimatace a aklimatizace na zaměstnání. Matiegka ale uznává vliv jiných faktorů, jako je např. výživa i sociální poměry a koneckonců i rozhodnutí dítěte vykonávat jinou práci než jejich rodiče (Dolenský a Matiegka 1933).

Podobná aklimatace působí při působení cizí civilizace na různé (hlavně „primitivní“) rasy. Morfologické znaky se přijetím cizí kultury nemění (narozdíl od vlivu zaměstnání), další generace černochů žijících v USA mají stejné proporce černošského těla jako jejich rodiče a prarodiče. Mění se ale fyziognomie a mimika. „Ale změněnou životosprávou stírají se s obličejem nejen přímé účinky podnebí a povětrnosti, ale též tahy primitivnosti, „divoštvi“, nebo dětské naivnosti (Matiegka 1929, 239).“ Tvář postupně získá jemnější rysy, je čím dál více uhlazenější, zkrátka získá „znaky, které zdobí tvář vzdělance (Matiegka 1929, 239).“ Tato změna fyziognomie je tím výraznější, pokud se jedná o příslušníka blízké rasy, např. americké Indiány. „Nikdo by nepoznal v tváři G. E. Parkera (...) potomka divokého, po skalpech se honícího Indiána (Matiegka 1929, 239).“ Změna této rasové fyziognomie nastává rychleji, pokud se ke vlivu kultury přidá ještě rasové smíšení (Matiegka 1929, 239).

Co se budoucnosti týče, vývoj lidského těla není ukončen (Matiegka 1924). V budoucnu Matiegka předpokládá zjednodušení tělesné stavby vlivem změněné životosprávy, kterému se tělo bude muset opět přizpůsobit. Bude přibývat rudimentů, následkem zavádění strojů už nebude potřeba těžká práce lidí, tím dojde k ulehčení života a z pohodlnění těla. Svaly a kostra zeslábnu, proto bude potřeba ještě více tělocviku a sportu. Smyslové orgány budou více a více slábnout, čelisti se zmenší, chrup se zjemní a mozková klenba se zvětší a patrně dojde i k holohlavosti. Náchylnost k duševním i fyzickým chorobám se zvětší, proto bude potřeba zavádět eugenická opatření (Matiegka 1924, 153).

Jak vidíme, tato značná variabilita lidí v tělesné a duševní stavbě je přirozená a naše kultura ji ještě více prohlubuje a dědičnost ji zachovává. Proto jsou lidé tak rozdílní a proto je lidský ideál – rovnocennost všech⁶ - podle Matiegky nedosažitelný. „S toho hlediska musí se lidstvo spřáteliti s tím, že budou vždy státi slabí vedle silných, nenadaní vedle nadaných, nespokojení vedle spokojených. Podle kvalit musí v každé lidské společnosti jednotlivcům připadati různý úkol na společném díle (Matiegka 1935, 280-1).“ Lidé se tedy mohou přizpůsobit novým podmínkám,

---

6 S ohledem na následující citát se jedná spíše o stejnost všech z hlediska užitečnosti na „společném díle“

pokud jsou rozdíly v podmínkách dostatečně malé. Postupně se tak člověk může přizpůsobit podnebí, zaměstnání, životu moderního člověka atd. S tím ale souvisí určité riziko, protože se lidé mohou přizpůsobovat pohodlnému životu či zaměstnání poškozujícím zdraví, může to mít negativní následky jako podlomení zdraví, ochabování těla atd. Je tedy zřejmé, že lidé nikdy nebudou stejní, vždy se od sebe budou odlišovat a tento vývoj bude pokračovat i v budoucnu. Odlišujeme se od sebe i v důsledku předchozího vývoje. Na druhou stranu právě díky této „plasticitě“ jsme se dokázali vyvinout do mnoha oblastí po celé planetě a mohli jsme díky vhodnému vývinu zaujmout místo „*první místo mezi živými bytostmi*“ (Matiegka 1935, 177).“

3.4 Teorie o superioritě árijské rasy

„Světová válka stupňovala ještě aspirace a naděje německého národa, ale různé epizody na jejím počátku nenasvědčily o vychvalované vlastnosti arijské rasy, pokud je zastoupena německým lidem. (...) Konečný výsledek války působil jistě deprimujícím způsobem na zastánce politicko-anthropologických směrů (Matiegka 1934a,12).“

V roce 1933 chce Adolf Hitler prosadit zákon, který by mu umožnil vládnout čtyři roky bez parlamentu. K přijetí zákona jsou potřeba dvě třetiny hlasů, kterou získá, a stane se tak diktátorem legální cestou (Schwanitz 2006, 203). Postupně se začaly do tohoto nového politického systému prosazovat biologické teorie. Nacističtí vůdci věděli, že vědecká legitimace rasových teorií zvýší jejich přijatelnost veřejností. Jádrem nacistického světového pohledu byla evoluční teorie, princip selekce byl povýšen na zákon života. Evoluce byla brána jako naprosto dokázaný fakt, který vysvětloval darwinismus (Herman 2008, 208). Klíčovým bodem byla dědičná nerovnocennost živých organismů, včetně lidí. Celým populacím a rasám byl přidělen hierarchický status. Začaly se provádět rasové a dědičné výzkumy. Tato verze darwinismu měla být postupně integrována do nového organického pojetí přírody (Herman 2008, 208).

Jak již bylo naznačeno v kapitole Recepce darwinismu v českých zemích, toto vše samozřejmě ovlivňovalo dění v české společnosti a v české vědecké komunitě. V letech 1933 až 1938 se české země staly důležitým centrem výzkumu, který stál v opozici – a občas přímo otevřeně bojoval – proti nacistické vědě (Weindling 2006). Klíčovou postavou tohoto proudu se stal židovský antropolog Ignaz Zollschan. Jeho zásluhou vyšel sborník *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. Do tohoto sborníku přispěl i Jindřich Matiegka, který se 21.11.1933 na Pražském hradě sešel s prezidentem T.G. Masarykem. Schůzka se nesla v duchu potřeby odborného vyjádření vědců na německou rasovou teorii. O tři měsíce později byl vydán výše zmíněný sborník (Herman 2008, 209).

První badatel, který se zabýval otázkou nerovnocenností lidských plemen, je podle Matiegky Francouz Josef Arthur Gobineau (1816-82), který tvrdil, že árijci nesou veškerou zásluhu za pokrok a kulturu lidstva (Matiegka 1935, 254). O osudu národů podle něj rozhodují vrozené rasové vlastnosti, na které se vážou duševní schopnosti. Většího ohlasu se Gobineau podle Matiegky dočkal až ve 20. století v Německu, kdy Němci potřebovali najít hlubší odůvodnění pro své úspěchy. Tím se nakonec stala právě domnělá plemenná čistota severního Německa - narozdíl od „degenerované“ Francie. Vznikla tak nová politicko-anthropologická škola, která měla tato tvrzení doložit. Vůdci tohoto hnutí byli zejména Ludwig Wilser (1850 - 1923), Ludwig Woltmann (1871

- 1907), Houston Stewart Chamberlain (1855 – 1927) aj. (Matiegka 1929, 233). Ti zastávali mylný předpoklad, že se německý národ skládá převážně z příslušníků nordické rasy, která je oproti ostatním evropským rasám superiorní a je jako jediná oprávněna vládnout celému světu. Kladli si tak nároky na ospravedlnění minulých i budoucích politických činů (Matiegka 1934c, 61). V praxi vedly tyto názory k antisemitismu, který zakrýval hospodářský boj. Matiegka proti těmto názorům podává spousty námitek. Evropské rasy se podle něj mezi sebou opravdu liší, a to jak fyzicky, tak duševně, ale tyto duševní rozdíly se týkají hlavně lidské povahy. „*Po stránce intelektuální nutno však evropská plemena a podplemena pokládati za rovnocenná* (Matiegka 1935, 254).“ Pojem "árijský" byl nesprávně nahrazen pojmem "germánský", tím dostal celý výklad národní zabarvení. Jen malá část obyvatel Německa vykazuje germánské rysy - světlé oči, vlasy a dlouhou lebku (Matiegka 1929, 233). „*Blouznění šlo tak dalece, že doporučováno bylo zcela vážně, aby osoby vyznačené „čistě germánskými znaky,“ tj. blond vlasy a světlýma očima, jen mezi sebou uzavíraly sňatky, aby tak znova vypěstována byla původní šlechtná rasa germánská* (Matiegka 1929, 233).“ Chamberlain ani další neprovedli žádný hromadný výzkum mas, ani žádné vědecké experimenty, neměli žádné pádné důkazy pro to, že by velikáni německého národa nesli germánské znaky. Používali jen fráze, vykládali si dějiny podle svého jednostranného pohledu. „*Nestrannému posuzovateli budou se ovšem i tyto doklady zdáti nedostatečné, ba vyvolají často spíše jen úsměv* (Matiegka 1929, 233).“

Pracovní metody této školy jsou podle Matiegky rovněž nespolehlivé, nesprávné a nevědecké. Tělesné znaky hodnotí podle toho, jak se jim to zrovna hodí a jeden či dva znaky stačí k úsudku o tom, k jaké rase kdo náleží. Tím lze žádoucí osobnosti prohlásit za árijské, naopak nežádoucí za příslušníky jiné rasy (Matiegka 1929). To je ale marná snaha, protože „*Jsmé právě všichni silně pomíšeni, celá Evropa, celá zeměkoule* (Matiegka 1929, 236).“ Přímá souvislost mezi tělesnými znaky árijské či nordické rasy a vynikajícími duševními vlastnostmi není podle Matiegky nijak dokázána. Vysoký vzrůst, dlouholebost, světlé oči a vlasy - to vše se běžně objevuje i u primitivních plemen, světlou kůži mají například i Eskymáci. Zvláště nebylo dokázáno, že by Evropané, kteří vykazovali znaky árijské rasy, nějak duševně vynikali nad příslušníky jiných evropských ras (Matiegka 1929, 236). „*Není možné arijskému či nordickému plemenu jako jedinému připisovat způsobilost k duševní iniciativě* (Matiegka 1929, 236).“

Čistě árijské národy a germánské kmeny byly navíc po dlouhou historii jen barbaři, kteří nevyvíjeli žádnou vyspělou kulturu. Mezitím na jihu vzkvétala řecká a římská civilizace i jiné kultury dalších ras v jihovýchodní Asii, Přední Asii a severní Africe (Matiegka 1929, 237). Toto nelze vysvětlit tím, že by se v těchto civilizacích vyskytovala árijská krev. Příslušníci těchto civilizací by totiž měli podobné rysy, což vůbec nemají. Civilizace a kulturní pokrok navíc nezávisí jen na rase národů, hlavní jsou jiné okolnosti, jako je podnebí, přírodní bohatství apod. Žádný národ

ani rasa nevystavěla dnešní civilizace sama, vždy se navazovalo na základech převzatých od jiných národů (Matiegka 1929, 237).

Nelze ani nijak dokázat, že míšení plemen samo o sobě je civilizaci škodlivé, naopak, smíšení plemen a národů podle Matiegky podporuje pokrok. Z evropských národů stojí na prvním místě ty nejvíce rasově pomíšené – Francie, Anglie atd. Navíc tam, kde v minulosti i dnes dochází ke smíšení plemen, dochází i k vytvoření kulturních center - Athény, Florencie, Milán, Paříž a další jsou toho důkazem (Matiegka 1929, 237). Kulturní pokrok a civilizace se nezakládá na jediné schopnosti a vlastnosti, vyžaduje jejich souhrn. Proto se tolik národů a ras účastnilo budování naší civilizace. Je velmi těžké zhodnotit, která vlastnost je důležitější než jiná (Matiegka 1929, 237). Jedná se o jakýsi typ demokratického budování kultury – což se ukáže i v pozdější kapitole na příkladě Československa.

Duševní projevy jsou podle Matiegky sice v určitém vztahu k tělesné stavbě, ale není jasné jak moc na jednotlivých znacích závisí. Korelace (současný výskyt) neznamena kauzální souvislost. Pouze jeden znak by mohl mít přímý vliv na duševní projevy, a to tělesná výška a statnost. To pak způsobuje vědomí tělesné převahy a svádí k uplatňování zásady „moc stojí nad právem (Matiegka 1934c, 63).“ Ani po morální stránce nestojí Němci nad ostatními národy, právě naopak: „(...) *světová válka a vše, co jí následovalo, ukázalo nejlépe neudržitelnost této teorie, ukázalo sice, co fyzická moc a hrubá nadvláda dovede, ale ukázalo také hanebnou povahu německého ducha při jednání oproti neozbrojeným občanům, klidnému obyvatelstvu měst a nic netušícím pasažérům lodí, dosvědčilo naproti tomu ideální povahu francouzského národa, ukázněnost a duševní převahu lidu anglického a amerického atd.* (Matiegka 1919a, 29-30).“

Rozměry a tvar lebky mají podle Matiegky patrně zvláštní význam pro duševní činnost, v tomto ohledu se ale dlouholebost, typická pro árijskou rasu, moc neosvědčuje. Výzkum na dětech obecných škol v Mnichově ukázal, že neexistuje žádný znatelný vztah mezi rozměry lebky a prospěchem ve škole. Kdyby takový úzký vztah mezi vnějšími rasovými znaky a duševní superioritou existoval, musel by se projevit se už mezi barbarskými kmeny, které se vyznačovaly světlým typem (Matiegka 1934c, 64). Podle Matiegky s duševními vlastnostmi nesouvisí vnější znaky, ale naopak znaky vnitřní, hlavně stavba a výkonnost mozku, tělesný stav, společná činnost hormonů, žláz, kardiovaskulární soustavy atd. (Matiegka 1934c, 65).

Od počátku evropských dějin probíhalo rasové míšení s příslušníky své i cizí rasy, což vedlo ke značnému množství kombinací všech činitelů dědičnosti. Toto rasové míšení bylo tak všestranné a intenzivní, že dnes už žádná „čistá“ rasa neexistuje. „*Ba najde se sotva jedinec, který by mohl být prohlášen za plnokrevného příslušníka toho či onoho plemene* (Matiegka 1929, 51).“ Proto je dnes vzácnou výjimkou, když se v jedné osobě vyskytnou určité duševní vlastnosti zároveň s určitými vnějšími rasovými znaky. Nauka o povýšenosti nordické rasy se snaží budit dojem, jakoby každý

člověk se světlými vlasy, barvou očí, vysokým vzrůstem apod., stál tělesně i duševně výše než ostatní. Ve skutečnosti se i v této rase najde stejný počet „méně cenných osob, slabomyslných nebo jinak duševně vadných jako v plemenech jiných (Matiegka 1934c, 65).“ Woltmann předpokládal, že postup kultury a civilizace není určen masou, ale vynikajícími jednotlivci. V tom údajně spočívá superiorita árijské rasy, protože jejich příslušníci takové znaky nesou. Matiegka proti tomu ale namítá, že statistická šetření nijak nenesvědčí o souvislosti geniality s určitými rasovými znaky či přímo se znaky rasy árijské. Ke kulturním pokrokům přispívali a přispívají příslušníci všech rasových složek národa, a to v poměru, v jakém jsou zastoupeny v celkovém počtu obyvatel (Matiegka 1934c, 68). Většina těchto lidí je smíšeného typu – opět se zde setkáváme s demokratickým typem budování civilizace. „*Dosud platí přes protest Chamberlainův výrok Kollmanův: Všechna evropská plemena jsou tudíž, pokud jsme vnikli do tajemství povahy rasové, stejně nadána pro každý úkol kulturní* (Matiegka 1934c, 70).“

Matiegkův názor ohledně teorie superiority árijské rasy je tedy jasný. Teorie nemá žádné pádné důkazy, o něž by se mohla opřít, je to jen soubor zbožných přání určitých vědců, sloužící k ospravedlnění politických činů. Metodologie celého učení je vědecky nepřijatelná. Neexistuje žádný znatelný vztah mezi vnějšími rasovými znaky a duševními schopnostmi. Navíc je celá Evropa (a celá planeta) silně rasově smíšená – což je ale nesmírně pozitivní faktor, právě rasovým smíšením došlo k pokroku civilizace, na kterém se podílí všechny národy a rasy. Můžeme tak mluvit o jakémsi demokratickém budování kultury a civilizace. Toto vše ale platí převážně pro evropské civilizované národy, otázka primitivních plemen je poněkud komplikovanější.

3.6 Primitivní plemena

Jak jsme viděli v předcházející kapitole, jsou si podle Matiegky evropské rasy duševně i fyzicky po všech stránkách rovny. Teorie o superioritě árijské rasy je naprosto neudržitelná a míšení lidských plemen, které se v Evropě dělo prakticky od počátku dějin, nemá žádné škodlivé následky, ba naopak – míšením vznikají ty kulturně nejpokročilejší národy. Jak je to ale s mimoevropskými národy a rasami? U cizích kulturních mimoevropských národů je to snadné, jsou sice fyzicky (vnějšími znaky) a povahově odlišní, Matiegka zmiňuje „*zvláštní povahu Japonců*“ (Matiegka 1929, 84)“, nicméně už to, že vytvořily vyspělé civilizace tak daleko v minulosti svědčí o tom, že jsou duševně nesmírně vyspělé. Ale co tzv. primitivní národy a kmeny, které vyspělou civilizaci nevytvořily? Jsou duševně či fyzicky méněcenní, inferiorní?

Otázku, zda se mezi lidskými rasami vyskytuje taková, která by stála na nižším vývojovém stupni, si Matiegka pokládá v knize *Původ a počátky lidstva* (Matiegka, 1924). Podle jeho názoru už na počátku 19. století byly některé rasy označovány na základě fyzických znaků jako inferiorní, stojící na nižším stupni vývoje. Nejprve to byli černoši, později na jejich místo nastoupili i Australci a Tasmánci. Bližší výzkum ovšem ukazuje, že je nelze posuzovat podle vnějších znaků, protože „*Barva pleti nemůže rozhodovati, neboť nevíme, co jest původnější, co dokonalejší, bílá pleť či temná*“ (Matiegka 1924, 100).” To samé platí i pro tvar a barvu vlasů či tvar hlavy atd.. Podélný tvar hlavy se sice u primitivních národů vyskytuje častěji, ale podobný tvar mají i příslušníci nejpřednějších kulturních národů. Co se proporcí těla týče, tam se kupříkladu černoši odlišili od našich předchůdců, antropoidních opic, mnohem více než Evropané (Matiegka 1924). Podle Matiegky jsou tedy pouze jednotlivé fyzické znaky skutečně inferiorní, a ty se opravdu u takových ras vyskytují častěji. Jde např. o jednoduché lebeční švy, oploštění čela, silné nadobočnicové oblouky, tupý dolní okraj nosního otvoru, silnější přečnívání zubů, rychlejší dosažení dospělosti atd. U kulturních národů dochází k prořezávání poslední stoličky až po ve věku 30 let, v některých případech k tomu nedojde nikdy. Zato u „nižších plemen“ se poslední stolička vyvíjí pravidelně a záhy, což je další inferiorní znak (Matiegka 1924, 101). Plemena, která se pokládají tělesně za primitivní či inferiorní, mají navíc průměrně menší lebeční kapacitu. Největší lebeční kapacitu mají údajně Evropané, zato nejmenší vykazují australské kmeny (Matiegka 1929, 65). Z toho vyplývá, že neexistují žádné přestupné články mezi člověkem a jeho předchůdci. Jsou známy jen přechodné (inferiorní) znaky, které se vyskytují častěji u primitivních plemen a u člověka předhistorického a ojediněle se vyskytují i u degenerovaných jedinců. Skutečné přestupné články, které by zmenšovaly značnou propast mezi člověkem a ostatními živočichy, už dávno vyhynuly a je potřeba je hledat coby kosterní pozůstatky v zemské kůře (Matiegka 1924, 103). Toto vše se ale týká pouze fyzických

znaků.

Rozdíly centrální nervové soustavy mezi rasami jsou podle Matiegky nedostatečně prozkoumané, existuje jen málo údajů k tomu, aby se daly tvořit nějaké závěry. Přesto Matiegka ve *Všeobecné nauce o plemelech* (Matiegka 1929) zmiňuje výzkumy jiných autorů, podle kterých mají primitivní pleмена absolutně i relativně menší mozek, který je pro duševní činnost zásadní (Matiegka 1929, 74). Dále vykazují primitivní pleмена odlišnosti v brázdách a závitěch na mozkové kůře, ovšem nikdy takového typu, který by se neobjeoval i u Evropanů. „*Neboť i u těch kmenů, které stojí na nejnižším stupni kulturním (...), nebylo nikdy zjištěno uspořádání mozkových závitů, které by bylo nutno níže hodnotiti než nález na mozcích evropských* (Matiegka 1929, 74).“ Matiegka zde navíc znovu připomíná nedostatek zkoumaného materiálu a nedostatečnost výzkumných metod pro taková šetření (Matiegka 1929, 74). Podle Matiegky jsou tedy primitivní rasy vybaveny stejně vhodným fyzickým podkladem (mozkem), který je základem duševní činnosti, jako kulturní rasy evropské. Duševní činnost všech lidských plemen funguje na základě stejné stavby mozku a smyslových orgánů. Všechna lidská pleмена se řídí dle stejných zákonů logiky a náš kulturní vývoj probíhá ve stejných směrech, od téhož počátku přes stejné či podobné kulturní stupně (Matiegka 1935, 142). Rasy se, co se duševní stránky týče, odlišují hlavně svými povahami (podobně jako rasy evropské), což je způsobeno odlišným životním stylem ve velice různých životních podmínkách. „*Základní zákony myšlení, psychologie a logiky, jsou sice u všech plemen tytéž – jde právě všude o člověka – ale zvláště „povaha“ jest různá a dává duševní činnosti určitý směr a přibarvení* (Matiegka 1929, 83-84).“

Odlišná povaha plemen je vidět např. na černoších žijících ve Spojených státech. Obecně se podle Matiegky černochům vyčítá, že se nechávají více ovládat svými pudy a okamžitými dojmy. Běloch je naproti tomu uvážlivý, řídí se více rozumem, ovládá se. „*Jich lehkovážnost a bezstarostnost jest všeobecně známa* (Matiegka 1929, 84).“ Podle různých autorů také černoši necítí žádnou melancholii a ze stísněné nálady rychle přejdou do nálady veselé. Také páchají méně sebevražd než běloši, ale dopouští se více vražd (Matiegka 1929, 84).

I duševní stránka primitivních národů se podle Matiegky obecně pokládá za svéráznou a zároveň nevyvinutou, což má možná spojitost s údajnou menší mozkovou vahou. Inteligenci a abstrakci hodnotí mnozí autoři u primitivních národů jako horší než u příslušníků kulturních národů. Duševní stav dospělého příslušníka primitivního kmene je údajně na úrovni 10-12letého hochy kulturního národa. Údajně není schopen delší pozornosti, projevuje nedostatek zájmu v otázkách mimo praktický život, nemožnost se vymanit se z okruhu určitých názorů apod. (Matiegka 1935, 126). Je to částečně způsobeno tím, že na primitivního člověka (stejně jako kdysi na pračlověka) neustále dorážejí dojmy, kterým jeho mysl podléhá. Starší dojmy se rychle střídají s novými, takže je pro primitivní národy typická těkavost mysli, nemožnost velké koncentrace. „*V tom jako v mnohém*

jiném jeví se zbytky duše zvířecí (Matiegka 1935, 128).“ Kulturní plemena naproti tomu umí své počitky tlumit, kontrolovat, koncentrovat se.

Fyzický podklad pro duševní činnost je u všech lidí nezávisle na rase či kultuře vyvinut stejně. To ale neznamená, že svůj duševní potenciál využívají všechny rasy stejně účinně – jak vidíme, podle Matiegky, který zde čerpá od mnohých dalších autorů, se primitivní plemena od těch kulturních liší méně vyvinutou inteligencí a těkavou povahou, neschopnou se déle soustředit. Proto stojí řada primitivních plemen na nižším kulturním stupni než bílá rasa, a proto také tak snadno bílé rase podléhá. Boj o život totiž neprobíhá pouze mezi jednotlivci, ale i mezi masami. Některé rasy proto hynou, hlavně ty primitivní, která ustupují bílému plemeni. Bílá rasa vládne díky svým technologiím, zdravotnictví, lepším využíváním přírodního bohatství, rozvaze proti alkoholismu apod. Duševní pokrok je tak v tomto plemenném boji hlavní zbraní (Matiegka 1924, 142).

Primitivní plemena naproti tomu vymírají epidemiemi, občasným hladem, zachováním škodlivých zvyků a mravů – vraždou novorozenců, znetvořením tělesných orgánů atd., zkrátka svou "*menší prozřetelností*" (Matiegka 1924, 142).“

Hospodářská konkurence je další z hlavních příčin ubývání plemen. Rasy nemohou konkurovat rasám na vyšším kulturním stupni. Technicky dokonaleji opatřená rasa zabírá primitivnímu plemeni životní zdroje, podlamuje jeho duševní schopnosti a zatlačuje ho až na pokraj zániku. Např. Indiáni byli zatlačeni do rezervací, které jsou neustále zmenšovány (Matiegka 1929, 252). Jinde musí domorodci vstoupit do služeb bílých kolonistů. Nejzdatnější muže a ženy běloši najímají a odvázejí pryč, tím dochází k vylidnění jejich vlasti. Neobvyklá práce na plantážích a v průmyslu je vysiluje, nošení evropských šatů, podnebí, kterému od přírody nejsou přizpůsobeni, cizí strava a podobné faktory působí jejich rasovou degeneraci (Matiegka 1929, 252).

Zhoubný je i psychický vliv moderní kultury na primitivní kmeny. Už ve středověku začínal styk s primitivními národy obchodem a končil obsazením jejich půdy a podmaněním lidu. Zavádění cizí a tolik odlišné kultury s sebou nese duševně deprimující účinek, hlavně ničení původního náboženství. Primitivní obyvatelé jsou tak ochuzeni o své ideály, nemají vlastní oporu, víru ve spravedlnost a pořádek. To vše vede k demoralizaci a tělesnému a duševnímu úpadku a ztěžování přijímání cizí, těžce přístupné kultury. Přírodní člověk proto jen s velkými obtížemi dovede převzít cizí kulturu (Matiegka 1929, 253). Příroda takovému hnutí primitivních plemen staví určité hranice, protože běloši v tropických oblastech moc dlouho nevydrží a mohou jen těžko nahradit domorodce, vykonávající těžkou práci. Matiegka tedy poněkud chladně konstatuje, že „*jest moudrou zásadou každé kolonizační správy, domorodý lid nikoliv vyhubiti, jak se jindy dělo, nýbrž naopak o jeho další zachování se postarati, aby zachován byl nezbytný pracovní lid* (Matiegka 1929, 201-202).“

Vždy ale záleží na tom, o jakou rasu se jedná. Na některé má evropská kultura zhoubný vliv a její

obyvatelé pak vymírají a degenerují. Jiné kmeny a rasy vymírání vzdorují, nebo se dokonce množí a prosperují, např. černoši. Je to údajně díky jejich duševní veselé povaze (viz výše) (Matiegka 1929, 253). Černoši v USA a Indiáni jsou schopni se díky působení západní civilizace „pozvednout“ a začlenit se do její vyspělé kultury – svědčí pro to indiánské a černošské školy i vzrůstající počet bohatých černochů. Takovéto „pozvednutí“ je ale potřeba provádět pomalu, pečlivě a postupně (Matiegka 1929, 227).

Vývoj lidstva podle Matiegky směřuje k jednotné, jednotvárné kultuře. V dějinách se různé národy vyvíjely, získávaly na významu a důležitosti, ale poté postupně slábly a zanikaly, aby nakonec třeba znovu ožily, díky kulturnímu pokroku, který zajistily jiné národy. Tento vývoj řídí přírodní zákony (viz kapitola Člověk a jeho postavení v přírodě), protože národy jsou tvořeny směsicí různých rasových prvků, které jsou různě nadány a přizpůsobeny různým situacím a podmínkám (viz kapitola Teorie o superioritě árijské rasy). Tyto prvky si vzájemně konkurují, mohou se měnit a dle svého aktuálního složení mohou zasahovat do celkového národního vývoje. „*Zdánlivě bezcenné složky lidstva mohou pro své plemenné vlastnosti najednou přijíti k uplatnění*“ (Matiegka 1929, 256).“

Matiegkuv postoj k „primitivním“ plemenům je v jistých směrech rozporuplný a je v něm patrná myšlenka převahy západní vyspělé civilizace. Primitivní rasy podle něj nejsou po fyzické stránce přechodní články k pračlověkovi a zvířecím předkům, ačkoliv inferiorní znaky se u nich vyskytují častěji. Mozek, základ pro duševní schopnosti, je u nich vyvinut stejně dokonale jako u civilizovaných národů, ale na druhou stranu jsou v jejich povaze (a v dalších znacích) patrné zmíněné zbytky zvířecí duše. Na jednu stranu jsou primitivní a je moudré je zachovat na těžkou práci v tropech, na druhou stranu se ale mohou v budoucnu – samozřejmě až po blahodárné „převýchově“ západní civilizací – stát budovateli kulturního pokroku.

3.6 Degenerace a eugenika

„Jest zjištěno, že se choromyslnost a její ekvivalenty, projevující se v duševní méněcennosti, a též zločinnost v kulturních státech rozmnožují a že se jejich přítomnost čím dále, tím více pocituje; jsou tudíž oprávněny snahy tomu čeliti vhodnými prostředky, mezi jinými také sterilisací (Matiegka 1935, 265).“

Už víme (viz kapitola Česká eugenika), že se evropští eugenikové vážně zabývali hrozbou údajné degenerace a sterilizace obyvatelstva a čeští eugenikové rozhodně nebyli výjimkou. Matiegka z této řady rovněž nevybočuje. Podle Matiegky je totiž doloženým faktem, že za posledních padesát let určité faktory moderního kulturního života začaly negativně působit na tělesnou a hlavně duševní konstituci dalších generací (Matiegka 1919, 92). V této souvislosti zmiňuje francouzského psychiatra Benedicta Augustina Morela (1809–1873), který zjistil, že u osob, které jsou náchylné k duševním chorobám, tedy podle něj především u alkoholiků a zločinců, se nacházejí známky odlišné vrozené konstituce. Jsou to degenerované osoby, nejsou nemocní, ale trvale degenerovaní. Zdegenerovali kvůli tomu, že byli jejich rodiče v době plození dítěte tělesně nemocní nebo již sami degenerovaní (Matiegka 1913, 92).

Degenerační znaky (stigmata) ale samy o sobě podle Matiegky nejsou příčinou „*duševní nedostatečnosti*“, nýbrž pouze ukazují na to, že byl zárodek v době svého vývoje postižen škodlivými vlivy (Matiegka 1913, 93). Hlavní příčiny degenerace spočívají v chorobách rodičů (syfilis, tuberkulóza), alkoholismu, morfinismu apod. Jde zkrátka o negativní vliv na zárodky, ne o předávání chorob dalším generacím (Matiegka 1913, 94). Obrana proti takové degeneraci je nasnadě – omezit alkoholismus, zneužívání návykových látek a bojovat proti pohlavním chorobám. Degenerace je problematický jev, protože jednotlivé znaky většinou nejsou pro původ degenerace charakteristické. Ojedinele dokonce nemají žádný význam, pouze pokud se jich vyskytne více najednou. Navíc je hranice mezi skutečnou degenerací a normální odchylkou, která vzniká následkem přirozené variability druhu, značně nepřesná, „*Ale celkem se nauka o degeneraci a význam degeneračních znaků všeobecně uznává* (Matiegka 1913, 94).“

Nehledě na tyto obtíže je podle Matiegky degenerace problém, který je nutné s pomocí eugeniky vyřešit: „*Náležitými prostředky čeliti postupující degeneraci, t. j. zamezení zhoubný vliv podryté konstituce rodičů na potomstvo a zajistiti budoucím generacím neporušený základ, jest úkolem mocného hnutí moderní doby, t. j. Eugeniky* (Matiegka 1913, 95).“

Eugenika je podle Matiegky důležitá i jako obrana proti postupující sterilizaci národů. Vysoce civilizované národy a rasy totiž mohou (stejně jako národy primitivní) zanikat. Nejen kvůli

amalgamaci (tedy splynutí ras), ale právě i kvůli sterilitě. Sterilitu způsobují jednak přirozené faktory (neschopnost plození následkem tělesné degenerace, nemocemi, alkoholismem atd.), jednak sociální důvody, jako nemožnost uzavírat v raném věku sňatek a živit rodinu apod. (Matiegka 1929, 255). Eugenika tak může výrazně napomoci řešení biologické sterility. Depopulace je kupříkladu problém Francie, která potřebuje příliv cizinců ze zahraničí. Je ale důležité, aby byl takto žádoucí příliv obyvatel regulován zákony tak, aby zajistil biologicky žádoucí výběr cizinců. Měly by se přijímat jen populace plodné, zdravé, povahově podobné, přátelské, které se snadno přizpůsobí podmínkám nové země (Matiegka 1934c, 60). Tento problém bude muset začít řešit i Československo. „*Týž problém, jak nahraditi úbytek následkem odlidňování země nebo určitých jejích krajů, nehledě k úkolu eugenického zlepšení obyvatelstva, čeká na brzké rozluštění také v Německu a – přiznejme se – též u nás* (Matiegka 1934b, 44).“

Československý národ je podle Matiegky bezpochyby silně plemenně smíšený. U všech druhů znaků se v našem národě ve všech směrech vyskytuje značná rozmanitost přesahující míru individuální variace. Každého jedince tvoří odlišná kombinace různě odstupňovaných znaků, což je známkou značné rasové pomíšenosti. Platí to i pro znaky stejného druhu, například u pigmentace a barvy vlasů a očí existují různé přechodové odstíny (šedomodré, zelenavé, nahnědlé atd.) (Matiegka 1919a, 28). Kvůli této značné pomíšenosti národa nemůžeme přesně stanovit určitou kombinaci znaků jako národní typ, který by byl patrný u všech či většiny obyvatel. Nanejvýše můžeme za národní prohlásit ty znaky, které se u národa vyskytují nejčastěji. Národní typ se objevuje jen v určité míře a jakosti pomíšení různých typů a znaků (Matiegka 1919a, 28). Hnědé oči, vlasy, vysoký vzrůst, určitý tvar hlavy atd. se vyskytují u československého národa stejně jako třeba u Bavorů, ale u obou národů je jeho procentuální zastoupení vedle jiných kombinací různé, typické pro daný národ. Rasová pomíšenost, která je pro něj typická, není pro národ jako celek stejně platná, existují totiž značné regionální rozdíly (Matiegka 1919a, 28).

Národní typ se vytvořil tím, že se v mnohaletém vývoji národa nejvíce uplatňovala určitá duševní a tělesná povaha, určitá rasa v eugenickém slova smyslu. Rasa není předem vázána na některé zevní znaky, naopak vznikla smíšením prvků (chromosomů), které byly v daných podmínkách (přírodní, sociální apod.) nejvýhodnější. Proto nelze stanovit jedinou "dokonalou" rasu, kterou by se eugenika měla snažit vytvořit a rozšířit. V každém národě panují jiné podmínky, ve kterých se nejvíce uplatní odlišné vlastnosti (Matiegka 1919, 34a). Eugenická praxe je složitější ještě tím, že tělesný znak může být vázán na různé tělesné či duševní vlastnosti. Jeho eugenické ocenění tak může být velmi nepřesné, protože např. hnědé oči jsou typické pro středomořskou rasu, ale vyskytují se i u Mongolů, Indiánů, černochů atd. Nelze tedy dávat do souvislosti barvu očí s různými plemeny a jeho dalšími vlastnostmi. Tím se pro eugeniku význam plemenných znaků značně snižuje (Matiegka 1919a, 34). Zde je patrný značný posun stanoviska významu rasových znaků, protože

ve své práci o tělesných pozůstatcích Jana Kollára (Matiegka, 1904) dává Matiegka do přímé kauzální souvislosti „slovácký typ“ Kollárovy lebky a jeho kladné duševní vlastnosti.

Matiegka navrhuje eugenickým společnostem, ať spolupracují s různými ústavy a společně vytvářejí statistiky určitých znaků, aby se mohly dát do souvislosti se zjištěnými chorobami, věkem, původem, životosprávou, degeneračními znaky apod. Podobná šetření by se měla zavést i v jiných ústavech, např. nemocnice by měly sepisovat údaje o pacientech s tuberkulózou atd. (Matiegka 1919a, 34). „*Těmito cestami bude snad možno přispěti ku poznání těch základních faktorů, na nichž jedině jest možno stavěti mnohoslibnou budovu eugeniky* (Matiegka 1919a, 35).“

Matiegku je tedy nutné považovat za eugenika. Je podle něj nutné bojovat proti degeneraci, kterou způsobuje tuberkulóza, alkoholismus, morfinismus apod. Eugeniku rovněž považuje za vhodný nástroj k zlepšení celkové tělesné konstituce národa a navíc může pomoci i proti rostoucí sterilizaci. Československý národ je tak rasově smíšený, že nelze pomocí eugeniky stanovit určitou rasu, kterou by se měla snažit vytvořit. Lze předpokládat, že ostatní evropské národy, které jsou podobně smíšené jako my, by s tímto měly stejný problém. Rasová smíšenost (jak již bylo několikrát řečeno) ale nemá negativní důsledky, naopak. Právě smíšenost našeho národa umožnilo vznik jeho pokročilé kultury.

3.7 Československý národ

Jako národ jsme podle Matiegky silně rasově smíšení, následkem čehož vykazujeme značné regionální rozdíly ve fyzických znacích (Matiegka 1918b, 3). Příčiny tohoto smíšení a místních rozdílů spočívají v přírodních podmínkách, ve kterých náš lid vznikl a ve kterých se už od pravěku vyvíjel. Lidé žili v českých zemích už v „diluviální“ (pleistocenní) době, svědčí o tom nálezy koster z Předmostí. „*Diluviální člověk tak v Evropě možná nevyhynul, ale zanechal po sobě v obyvatelích jisté stopy, to by byl vetčný a slabý, ale nejstarší kořen lidu českého*“ (Matiegka 1918b, 7).“

České země byly od mladší doby kamenné osídleny nepřetržitě, což dosvědčují hlavně plynulé přechody mezi jednotlivými kulturami, které se zde v čase vyskytovaly. Obyvatelstvo českých zemí bylo tak čím dál více smíšené, pojalo do sebe stále více a více různorodých prvků starších „domorodců“ i nově přistěhovalých lidí. Tento různý podklad byl pak postupně stmelen v jeden celek pomocí společné kultury a společné řeči (Matiegka 1918b, 29). Stmelení kmenů do jednoho národa ale neproběhlo díky převaze jednoho kmene, ale pomocí společných kulturních potřeb a prostředků – společné řeči, společným zájmům a nepřátelům (Matiegka 1919b, 9). Došlo k tomu ale poměrně pozdě. Bránila tomu hlavně odloučenost kmenů (přirozené hranice) a jejich původní samostatnost. S postupným šířením zemědělství mizela hranice oddělující kmeny, docházelo k bližšímu styku kmenů a k jejich sblížování, vyrovnání rozdílů a tvorbě nových středisek. Původní kmenové a krajové rozdělení země zmizelo (Matiegka 1918b, 41). Náš národ tak vznikl z kmenů, které během předhistorické doby obývaly území českých zemí. Už ony pozůstatky pleistocenního člověka (ostatky z Čech a hlavně z Předmostí na Moravě) vykazují známky plemenného smíšení. „*Takže obyvatelstvo, z něhož konečně československý národ povstal, bylo plemenně nad míru smíšené a zkrřížené*“ (Matiegka 1919b, 7).“

Tento různý předhistorický podklad, na kterém se slovanské kmeny v českých zemích vyvíjely, ve spojení s různými životními podmínkami, umožnily vzniknout značné rozmanitosti tělesných znaků jednotlivých kmenů. Tato rozmanitost se zachovala až do současnosti, svědčí o tom znaky jako tělesná výška a hnědý typ (současně hnědé oči a vlasy) (Matiegka 1918b, 48). Měl tento složitý „smíšený“ původ, neustálé křížení prvků, škodlivé následky pro tělesnou a duševní povahu českého lidu? Jednoznačně neměl, ba naopak – upevnil jeho tělesnou a duševní zdatnost a jeho „*životní sílu*“ (Matiegka 1918b, 53).“ Navíc, jak již bylo řečeno, kde v minulosti docházelo ke stykům a následnému sloučení různých rasových a národních prvků, tam se později vytvořilo mocné kulturní středisko: „*...národové nejpokročilejší jsou plemenně a národnostně nejsložitější. To platí také o českých zemích a českém národě*“ (Matiegka 1918b, 53).“

Z minulé kapitoly víme, že díky tomuto smíšení nelze přesně stanovit český plemenný typ, ale

můžeme prohlásit za národní ty znaky, které se u něho vyskytují nejčastěji. Co se tělesné stránky týče, vykazují české země značné místní rozdíly ve výšce. Všeobecný průměr pro lidské rasy je podle Matiegky zhruba 165 cm, zatímco průměr Čechů činí 166 cm. Obyvatelé Čech jsou tedy spíše vysokorostlí či nadprůměrně vysocí (Matiegka 1917, 6).“ Pokud jde o svaly, pak jsou podle Matiegky české tělocvičné spolky (Sokoly) a sportovní spolky, které mají v cizině „zvukné jméno“ důkazem, že jsou u nás „siláci zastoupeni počtem i výkonností více než přiměřeně (Matiegka 1917, 14).“ Co se týče národa jako celku, i ten je v tomto ohledu více než schopný. „Skromného, ale vytrvalého českého dělníka všude rádi do práce přijímají, bez českých služebných děvčat nelze si vídeňských domácností ani mysliti, což nejlépe svědčí o pracovní schopnosti a výkonnosti českého pracovního lidu (Matiegka 1917, 14).“ I v případě pigmentace se na českém obyvatelstvu projevuje silné rasové smíšení. Jednotlivé kraje se mezi vzájemně sebou liší, což opět ukazuje na různý původ jejich obyvatel (Matiegka 1917, 19). Váze mozku se obecně přisuzuje důležitost co se týče duševní činnosti. Češi mají velký objem lebky a poměrně těžký mozek. „Aniž chceme přeceňovati význam váhy mozkové pro inteligenci, přece dlužno uznati, že ústroj, který slouží duševní činnosti, jest u Čechů přiměřeně vyvinut, jak se shoduje s vysokými schopnostmi a duševními vlastnostmi českého lidu (Matiegka 1917, 24).“ Co se vojenské zdatnosti týče, je možné na základě tělesných vlastností Čechů (nemalý vzrůst, stavba těla, síla, zdraví, duševní vlastnosti) prohlásit, že je obecně tělesný stav českého lidu dobrý. „Že Čechové skutečně byli vždy udatnými vojíny a že vždy, kdykoliv bylo nutno, svou krev obětovali, o tom podávají staré kroniky a dějiny naší vlasti četné doklady (Matiegka 1917, 26).“

Hypotetický český plemenný typ má střední rozměry lebky a je mírně krátkolebý. Tento typ patrně zaručuje nejlepší duševní zdatnost, protože extrémní typy mívají větší sklony různým onemocněním (Matiegka 1919a, 31). Vyšetřením 395 dětí v Lovosicích Matiegka zjistil, že se u nich nejčastěji vyskytuje 5 určitých průměrných lebečních indexů. Děti s těmito indexy byly „duševně nejpokročilejší (Matiegka 1919a, 30).“ Matiegka závěr výzkumu dětí uzavírá tvrzením, že „střední skupina, představující alespoň ohledně tvaru lebečního jaksi typ u našich dětí nejobvyklejší, typ národní, jest nejlepšími duševními schopnostmi nadána (Matiegka 1919a, 31).“ Výzkum choromyslných pacientů ukázal, že střední národní typ je vůči psychickým chorobám nejodolnější. Stejně tak i vyšetření dětí při Národopisné výstavě ukázalo, že „prostřední“ rysy (v pigmentaci, tvaru lebky, tělesné výšce apod.), které jsou pro náš národ typické, jsou duševně i fyzicky oproti „extrémním skupinám“ ve výhodě. Toto platí všeobecně pro každý národ s jeho typickými rysy - národní typ, ať už je jakýkoliv, je vždy nejzdatnější (Matiegka 1919a, 33).“ Souhrnně má tedy český lid výborné tělesné vlastnosti, vyznačuje se spíše větším vzrůstem, četnějším zastoupením hnědého typu (hlavně hnědovlasých), zároveň ale větším počtem modrookých obyvatel. Dále „poměrně krátkou lebkou, objemným mozkiem, dobrým vývojem kostry a svalstva atd. (Matiegka

1919a, 31).“

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, sterilizace (a také vystěhovalectví) představuje velký problém i pro český národ, který je potřeba řešit patřičnou regenerací národa, tedy naplněním účelu sňatků - plozením potomstva. Počet sňatků českých zemí je stále vysoko nad průměrem našich sousedů. Sňatků celkově neubývá, ale ve střední Evropě se rozmohl trend ubývání porodů, čímž se snižuje populační přebytek. V *Tělesných vlastnostech českého lidu* (Matiegka 1917) to je podle Matiegky způsobeno sociálním vývojem (degeneraci zde nezmiňuje), který se k nám šíří od západu. Není ale potřeba zoufat, protože „*ukazují uvedené číslice, že regenerační síla lidu v ryze českých okresích jest mocnější než v okresích německých a že byl předčasný jásos, který byl před několika lety vyvolán v německých kruzích tvrzením německého profesora Rauchberga, že totiž nadále lze čekati rychlejší klesání početní síly českého národa* (Matiegka 1917, 30-31).“

V kapitole Teorie o superioritě árijské rasy jsme si řekli, že ke kulturnímu pokroku přispívají všechny složky národa v takovém poměru, v jakém jsou v něm početně zastoupeny. To se ukazuje i na demokratickém původu české inteligence – drtivá většina našich významných osobností aktivních během Národního obrození totiž pocházela z nižších tříd (i když Matiegka uznává hmotné podpory šlechtických rodů). Proto je česká demokracie a kulturní pokrok majetkem všech, všichni obyvatelé se na něm podílí (či mohou podílet), nesou za něj odpovědnost a mají z něj prospěch – není to výsada aristokracie, která by měla teoreticky být k tomuto úkolu povolanejší (Matiegka 1918a). Zde se opět ukazuje „výhoda“ rasového smíšení.

Zdatnost těla závisí hlavně na zdraví. Za jádro národa považovali eugenikové venkovský lid a český venkov si podle Matiegky svou zdravou, přirozenou podstatu zachoval. Lidové choroby jako alkoholismus, tuberkulóza a příjice u něj není tak moc rozšířen jako jinde. I tak je ale potřeba zavést obecná protopatření, problémy s alkoholismem mají hlavně chudé kraje a místa s velkým množstvím „výčepů“ (Matiegka 1901). Stejně tak je potřeba tělesné zdraví, výkonnost a zdatnost zvýšit výchovou a výcvikem. „*Bud' me si proto vědomi své síly, važme si svých tělesných předností, chraňme svého zdraví a zdokonalujme svou přirozenou zdatnost – a český národ bude pro veškerou budoucnost nejlépe opatřen* (Matiegka 1917, 32)!“

Československý národ je tedy silně rasově smíšen už od nejstarších dob. Od mladší doby kamenné byly české země nepřetržitě osídleny a mnohem později stmeleny do jednoho celku. Tento různorodý rasový podklad zapříčinil dnešní značnou rozmanitost znaků českého národa. Rasové smíšení opět hraje pozitivní úlohu, díky němu se upevnila „*životní síla*“ (Matiegka 1918b, 53) národa a tím byl zajištěn jeho kulturní pokrok. Tělesná stránka národa je více než dostatečná, stejně tak jako stránka duševní, což dosvědčuje právě kulturní pokrok, kterého se během Národního obrození účastnily zejména nižší třídy obyvatelstva.

4. ZÁVĚR

Matiegka tedy na člověka nahlíží zejména jako na biologický druh. Člověk je v tomto jeho pohledu součástí živé přírody a odlišuje se od ní v podstatě jen tím, že se u člověka nástroj duševní aktivity, mozek, vyvinul nejvíce. Biologické zákony pro člověka ale platí ve všech ohledech. Díky aklimataci, kterou Matiegka připouští zejména v případě přechodu do málo odlišného prostředí, se může člověk přizpůsobit odlišným životním podmínkám. To se projevuje nejen v přizpůsobení na odlišné klima, ale např. i v případě přizpůsobení svému zaměstnání. Aklimatizace pak způsobí dědičnost těchto nově získaných vlastností. Takovým způsobem pak mohly vzniknout odlišné lidské rasy a podobnost s ostatní přírodou, kde se i organismy přizpůsobují různým životním podmínkám, je nasnadě (i když takto otevřenou paralelu Matiegka nezmiňuje). Stejně jako se galapážské pěnkavy liší dle způsobu získávání potravy, tak se i lidské rasy různí dle klimatu, ve kterém se vyvinuly, podobně jako se lidé odlišují dle povolání, které takové přizpůsobení umožňuje (ačkoliv v obou případech Matiegka uznával roli mnoha dalších faktorů). Přirozený výběr jako další biologický zákon je sice vlivem moderního života oslabován, ale nepříznivé důsledky, které z toho vyplývají, můžeme odstranit pomocí eugeniky. Pohlavní výběr je pro moderního člověka platný dosud.

Přirozený výběr působí bez rušivých zásahů moderního života u primitivních ras. Primitivní rasy jsou podle Matiegky ty rasy, které ustrnuly na „nižším“ stupni kulturního vývoje. Nejsou sice inferiorní co se tělesné stavby týče, nejsou přechodný článek mezi člověkem a jeho předky. Na druhou stranu ale vykazují častější výskyt skutečně inferiorních znaků. Převaha kulturních ras pak spočívá hlavně v jejich duševní vyspělosti a pokroku, který primitivním plemenům chybí. Pokud tedy nechtějí primitivní rasy v boji o život s civilizací zahynout, musí se stát její součástí. Takové začleňování je možné zejména pokud je nám primitivní rasa po fyzické stránce blízká (černoši a Indiáni), pak jsou schopny „blahodárný“ vliv civilizace přijmout bez větších obtíží. Co se ostatních primitivních ras týče, ty je potřeba chránit a učit, protože se jednou mohou stát budovateli kulturního pokroku, koneckonců i Sever Evropy byl v době řeckého a římského rozkvětu obydlen necivilizovanými kmeny. S tímto postojem na druhou stranu nekoresponduje Matiegkovo tvrzení, že je lepší primitivní rasy úplně nevyhubit, protože by pak v tropických oblastech neměl kdo pracovat.

Matiegka se tedy s rasismem jako takovým úplně nerozešel, zato ale otevřeně odmítal teorii o nadřazenosti árijské rasy. My, příslušníci západní civilizace, sice stojíme nad primitivními plemy, ale veškeré rozdíly jsou primárně duševního rázu, a tak je možné primitivní rasy „zcivilizovat“ -

někdy snadno, jindy hůře. Že by ale byla některá rasa po fyzické a duševní stránce vyloženě nadřazena ostatním, Matiegka rozhodně odmítá. Snaha „vyšlechtit“ pomocí eugeniky „čistého“ příslušníka árijské rasy je podle jeho stanoviska v podstatě nemožná, jelikož během historie lidstva docházelo k velmi silnému rasovému míšení, že je dnes vazba mezi duševními a fyzickými vlastnostmi velmi oslabena. A navíc, i kdyby bylo možné takovou „čistou“ rasu vytvořit a zejména ji pak čistou i udržet, bylo by to patrně škodlivé, protože právě díky rasovému míšení vděčíme za veškerou možnost kulturního pokroku, jak Matiegka na mnoha místech zdůrazňuje.

Ne že by ale eugenika jako taková nenašla v moderní společnosti uplatnění. Jako většina ostatních badatelů Matiegkovy doby i on sám zastával názor, že sílící degenerace a sterilita obyvatel představuje vážný problém, který může eugenika vyřešit. Alkoholismus, morfinismus, pohlavní nemoci, tuberkulóza, duševní choroby atd. ohrožují biologický základ národa, proto se Matiegkovi zdála eugenická opatření více než potřebná.

Pozitivní vliv rasového míšení je podle Matiegky rovněž patrný na československém obyvatelstvu, které je silně rasově smíšeno. To zajistilo jeho vynikající duševní a tělesné vlastnosti a také kulturní rozkvět Československa. Dosvědčuje to i demokratický charakter budování novodobé české kultury, o kterou se zasloužili lidé pocházející ze všech typů zaměstnání a převážně ze středních a nižších vrstev. Tím je podle Matiegky zajištěna budoucnost českého demokratismu (Matiegka, 1918). Jedná se o očividnou reakci na nový historický kontext, tedy vzniku samostatné Československé republiky a jakousi podporu víry v český demokratismus, který stojí v pomyslné opozici proti rakouskému monarchismu. Demokratický charakter, národa zajištěný budováním kultury nižšími vrstvami a stejně tak názory o vynikajících duševních a tělesných vlastnostech, vojenských schopnostech, pracovitosti apod., jsou jednoznačným ujištěním, že si můžeme vládnout sami – a bude se nám dařit dobře, protože k tomu máme více než dostatečné tělesné i duševní vlastnosti. Ani ty neduhy moderního života, pohlavní choroby, tuberkulóza, duševní choroby atd. nejsou podle Matiegky (Matiegka, 1901) u českého lidu tak časté jako u ostatních národů.

Jindřich Matiegka je tedy víceméně typický představitel české antropologie přelomu a první poloviny 20. století - jeho obava z degenerace národa, kladný postoj k eugenice, používání antropologických argumentů k legitimizaci národní svébytnosti, kritika německé teorie o nadřazenosti germánské rasy, postoj k „primitivním“ rasám, to vše z něj činí pomyslné „dítě“ své doby. I přes jeho výrok o potřebě zachování primitivních plemen za účelem práce v tropech se v mnoha jeho pracích často vyskytuje myšlenka rovnosti lidí. Lidé se sice odlišují ve fyzických i duševních znacích a musí se tak různou měrou podílet na „společném cíli“ budování kultury, což ale neznamená, že by jim tím mělo být zkráceno jejich lidství, protože „*Jde právě všude o člověka*“ (Matiegka, 1929)“, což je myšlenka, která je aktuální i dnes.

POUŽITÁ LITERATURA

ČLÁNKY:

Bahenská, Marie. „Jindřich Matiegka (1862-1941).“ *Akademický bulletin* no. 4 (2012): 28.

Dolenský, František, and Jindřich Matiegka. „Zaměstnání přecházející od otce na syna.“ *Anthropologie* 11, no. 3-4 (1933): 241-244.

Hermann, Tomáš. „Vy jste Darwin! Yes, I am Darwin. Darwin českýma očima a darwinismus v českých zemích.“ *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 31, no. 2 (2009): 36-39

Hermann, Tomáš, and Marco Stella. „Charles Darwin, Imperium Britannicum a Evropa: K Darwinovu dvojitému výročí.“ *Dějiny věd a techniky* 42, no. 2 (2009): 103-111.

Komárek, Stanislav. „Kníže biologů. Fenomén Charles Darwin.“ *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 31, no. 2 (2009): 28-31.

Matiegka, Jindřich. „Boj proti alkoholismu v Čechách a jinde.“ *Česká revue* 4 (1901): 1097-1218.

Matiegka, Jindřich. „Tělesné ostatky Jana Kolára, pěvce Slávy dcery.“ *Věstník Král. České Společnosti nauk v Praze*, no. 17 (1904):

Matiegka, Jindřich. „Podstata českého demokratismu.“ *Národní listy* no. 75 (1918a): 1

Matiegka, Jindřich. „Jakou cenu mají plemenné znaky pro eugenické snahy v našem národě.“ *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie*, no. 16 (1919a): 28-35.

KNIHY:

Engels, Eve-Marie. „Darwin’s Philosophical Revolution: Evolutionary Naturalism and First Reactions to his Theory.“ In *The Reception of Charles Darwin in Europe*, edited by Eve-Marie Engels, and Thomas F. Glick, 23-53. London: Continuum, 2008.

Engels, Eve-Marie, and Glick F. Thomas. „Editors’ Introduction.“ In *The Reception of Charles Darwin in Europe*, edited by Eve-Marie Engels, and Thomas F. Glick, 1-22. London: Continuum, 2008.

Hermann, Tomáš. „Between Science and Ideology: The Reception of Darwin and Darwinism in Czech Lands, 1859-1959.“ In *The Reception of Charles Darwin in Europe*, edited by Eve-Marie Engels, and Thomas F. Glick, 199-216. London: Continuum, 2008.

Hermann, Tomáš. „Antropologie, evoluční teorie, život národa.“ In *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století*, edited by Pavla Machalíková, 15-26. Praha: Academia, 2010.

Janko, Jan. „Recepce darwinovského evolucionismu v české přírodovědě a filozofii.“ In *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení: od roku 1848 do roku 1948*, edited by Miroslav Pauza, 97-133. Praha: Svoboda, 1989.

Janko, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750-1950*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1997.

Janko, Jan. „Darwinovo místo ve vývoji biologie a český evolucionismus.“ In *Tereziánské studie a dokumenty*, edited by Jaroslava Mílová, 67-73. Praha: Sefer, 2005.

Kallis, Aristotle. „Racial Politics and Biomedical Totalitarianism in Interwar Europe.“ In *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, edited by Marius Turda, and Paul J. Weindling, 389-415. Budapest: Central European University Press, 2007.

Komárek, Stanislav. *Lidská přirozenost: od Charlese Darwina po Ireneu Eibla-Eibesfeldta*. Praha: Vesmír, 1998.

Malý, Jiří. *Jindřich Matiegka*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1949.

Matiegka, Jindřich. *Duše a tělo. Theorie o vztahu duševní činnosti k tělesné povaze*. Praha: F. Topič, 1913.

Matiegka, Jindřich. *Tělesné vlastnosti českého lidu*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1917.

Matiegka, Jindřich. *Vznik a počátky národa československého*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1918.

Matiegka, Jindřich. *Plemeno a národ. Poměr mezi plemenem a národem zvláště s ohledem na československý stát*. Praha: B. Kočí, 1919b.

Matiegka, Jindřich. *Původ a počátky lidstva*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1924.

Matiegka, Jindřich. *Všeobecná nauka o plemenech*. Praha: Nákl. vlast., 1929.

Matiegka, Jindřich. „Dějiny problému o nerovnocennosti nebo rovnocennosti evropských plemen.“ In *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování*, edited by Karel Weigner, 7-17. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934a.

Matiegka, Jindřich. „Dnešní stav znalosti evropských plemen.“ In *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování*, edited by Karel Weigner, 33-45. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934b.

Matiegka, Jindřich. „Rovnocennost evropských plemen po stránce duševní.“ In *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování*, edited by Karel Weigner, 61-74. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934c.

Matiegka, Jindřich. *Filosofie somaticko-anthropologická*. Praha: Nákl. vlast, 1935.

Rádl, Emanuel. *Dějiny biologických teorií novověku. Díl II*. Praha: Academia, 2006.

Schwanitz, Dietrich. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí: vše, co musíte vědět, chcete-li rozumět přítomnosti*. Praha: Prostor, 2011.

Šimůnek, Michal. "Česká eugenika a Velká válka." In *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000-2001*, edited by Antonín Kostlán, 53-71. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy - Arenga, 2002.

Šimůnek, Michal. „Národní eugenika - eugenický národ?“ In *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002-2003*, edited by Antonín Kostlán, 71-88. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy AV ČR, 2003.

Šimůnek, Michal. "Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900–1925." In *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, edited by Marius Turda, and Paul J. Weindling, 145-166. Budapest: Central European University Press, 2007.

Špačková, Renata. *Jindřich Matiegka, Jiří Malý, Mělník*. Mělník: Okresní muzeum, 2002.

Weindling, Paul J. „Central Europe Confronts German Racial Hygiene: Friedrich Hertz, Hugo Iltis and Ignaz Zollschan as Critics of Racial Hygiene.“ In *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, edited by Marius Turda, and Paul J. Weindling, 263-280. Budapest: Central European University Press, 2007.